

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΣΤΗ ΡΟΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

(Υπο Δρ. Μαρίας Ελευθερίας Γ. Γιατράκου)

Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, έχοντας προσωπικά γευθεί μία αδιάστατη σε παιδευτική ποιότητα ζωή, στον «Επιτάφιον λόγον» του «εις Μέγαν Βασίλειον, χωρίς βεβαίως να απολυτοποιεί τη γνώση, κάνει τη συγκλονιστική διαπίστωση: «οίμαι δε πάσιν αν ομολογείσθαι τον νουν εχόντων παιδείουσίν των παρ' ημίν αγαθών είναι το πρώτιστον». ¹ Απ' όλα δηλαδή τα αγαθά που έχουμε στη διάθεσή μας το πρώτο είναι η εκπαίδευση. ²

Για την κατάκτηση του στόχου αυτού πρωτεύοντα ρόλο και κορυφαία θέση στην παιδευτική διαδικασία κατέχει ο διδάσκων ³, ο φορέας της «ανατάσεως των ψυχών». ⁴ Αυτός που εκδιπλώνει τις σωματικές, ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις του ατόμου και τις μορφοποιεί, οδηγώντας το στη ζωή υπό ιδίαν ευθύνην. ⁵

Αν το «ζην» οφείλεται στους φυσικούς γεννήτορες, το «ευ ζην» στους διδασκάλους, για να φέρουμε στο νου την ευγνώμονα αναφορά του Μεγάλου Αλεξάνδρου, για τον σοφό και πανεπιστήμονα Διδάσκαλόν του, τον Αριστοτέλη. Πολύ προσφυώς, γνωστός Έλληνας Ακαδημαϊκός με υψηλή πολιτειακή θέση παρατήρησε ότι οι διδάσκαλοι της όποιας βαθμίδας της εκπαίδευσης αποτελούν την «αριστοκρατία του πνεύματος». Αν μη τι άλλο, οφείλουν να είναι «οι τα άριστα κρατούντες».

Αφ' ότου ο άνθρωπος μπόρεσε να οργανώσει τη συμβιωτική ομάδα με μορφή «κοινωνίας», το αγαθό που αναγνώρισε και τίμησε περισσότερο από κάθε άλλο υπήρξε η γνώση ⁶, την οποία ο Πλάτων χαρακτήρισε ως «θεική», ο δε μαθητής του ο Αριστοτέλης ως διακαή πανανθρώπινο πόνο, «πάντες οι

¹ «Εις τον Μέγαν Βασίλειον ... Επιτάφιος», παρ. ΙΙ. Ε.Μ.Π., τ. 36, 508B.

² Βλ. σχετικά Δημήτριος Ι. Κωνσταντέλος, Βυζαντινή Κληρονομιά, Αθήνα 1990, σ. 156.

³ Βλ. Ν.Δ. Κουλουγλιώτης – Γ.Σ. Μιχαλόπουλος, Φιλοσοφικές και Κοινωνικές αρχές της Εκπαιδεύσεως, Αθήνα χ.η., σ. 105.

⁴ Αντώνιος Κ. Δανασσής – Αφεντάκης, Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης, Αθήνα 1975, σ. 73.

⁵ Αντικ. Δανασσής – Αφεντάκης, ο.π., σ. 171.

⁶ Ε.Π. Παπανούτσος, Η κρίση του πολιτισμού μας, Αθήνα 1989, σ. 248.

άνθρωποι του ειδέναι ορέγονται φύσει»⁷. Εξάλλου, κορυφαίοι στοχαστές υποστήριξαν ότι η γνώση, είτε ως προσωπική κατάκτηση είτε ως θεία αποκάλυψη είναι προϋπόθεση και εγγύηση της αρετής⁸, «Σοφία ανθρώπου φωτιεί πρόσωπον αυτού», λέγει ο Εκκλησιαστής (Η, Ι) και στις Παροιμίες Σολομώντος, «οδούς δικαίας ζωής φυλάσσει παιδεία»⁹ και επομένως «κρείσσων σοφία, λίθων πολυτελών, παν δε τίμιον ουκ άξιον αυτής εστίν»¹⁰.

Οι Έλληνες θα ονομάσουν αργότερα τη γνώση με το στόμα του Πλάτωνα, επιστήμη και θα την τοποθετήσουν στην κορυφή της κλίμακας των αξιών¹¹

Οι παιδευτικοί στόχοι ποικίλλουν στη ροή της Ιστορίας από της ομηρικής εποχής μέχρι των ημερών μας, η ιδιαίτερη όμως σημασία τους εστιάζεται στην παιδείωση για την πειθαρχία της ψυχής, ώστε να φέρνει στη συνείδηση τη γνώση του αγαθού και να στρέφεται στο φως της αλήθειας¹². Κατά την βυζαντινή μάλιστα χιλιόχρονη περίοδο δόθηκε έμφαση στη βιβλική αλήθεια¹³.

Στη ροή του «ιστορικού γίνεσθαι» αναδείχθηκαν Διδάσκαλοι που με τις γνώσεις, την εμπνευσμένη ζωή και το λόγο τους αναμόχλευσαν τα έσχατα οντικά βάθη των μαθητών και όλων των ανθρώπων γενικότερα και χάραξαν δρόμους αληθούς παιδείας. Χάρη σ' αυτούς άλλαξε η μορφή ολόκληρης της Οικουμένης αλλά και από πλευράς Ελλάδας, χάρη σ' αυτούς διατηρήθηκε ανόθευτη και αδαπάνητη η εύκλεια του Γένους των Ελλήνων.

Ο Σωκράτης (470/469 – 399 π.Χ.), ποτέ δεν αυτοσυστήθηκε ως διδάσκαλος αλλά ως συζητητής, συνερευνητής και θιασώτης του διαλόγου. Η ανθρωπολογία του ως διδασκάλου της αρετής αποτελεί βασικό λίθο στην οικοδόμηση του ευρωπαϊκού, γιατί όχι, του παγκόσμιου πολιτισμού. Δημιούργησε έναν υψηλό κώδικα ηθικής τουλάχιστον σαν αυτόν που θα

⁷ Αριστοτέλους, Μετά τα φυσικά, Α 980, σ. 21.

⁸ Ε. Παπανούτσος, ο.π.

⁹ Παροιμίες Σολομώντος Ι, 17.

¹⁰ ο.π., Η, 11 και Βλ. σχετικά Ε. Παπανούτσος, ο.π., σ. 249.

¹¹ Βλ. Πλάτωνος Πρωταγόρας, 352 b – d.

¹² Βλ. Νικόλαος Κουλουγλιώτης – Γεώργιος Σ., Μιχαλακόπουλος, ο.π. σ. 16 – 17.

¹³ Στήβεν Ράνσιμαν, Βυζαντινός Πολιτισμός, Μετάφραση Δέσποινας Δετζώρτζη, Αθήνα 1983, σ. 251.

ζητούσαν με ζήλο οι περισσότεροι άνθρωποι¹⁴ Δεν διεκδικούσε καμία αυθεντία και δεν διατύπωσε κάποιο σταθερό δόγμα. Παρά την άσχημη μορφή του, σύμφωνα με όλες τις περιγραφές, είχε πνευματική λάμψη και ακτινοβόλο παρουσία, χάρη στην ομορφιά της ψυχής του. Εκεί στο δήμο Αλωπεκής που γεννήθηκε, σημερινή περιοχή Αμπελοκήπων, τον γνώρισε ο Κρίτων, ο οποίος σαηνεύθηκε, όπως και όλοι οι μαθητές του, από «τη χάρη της ψυχής του», την σοφία και την εσωτερική δύναμη που απέπνεε.

Υπηρέτησε τη φιλοσοφία λειτουργώντας σαν μια ενοχλητική αλογόμυγα που ερέθιζε τις συνειδήσεις των ανθρώπων, εμποδίζοντάς το διανοητικό και ηθικό τους λήθαργο και υποκινώντας τους διαρκώς σε νέες αναζητήσεις. Αναζητούσε την αλήθεια και διακρίβωνε τα όρια της ανθρώπινης γνώσης. Η ενάρετη ζωή του και το έργο του είναι ίσως το πιο σπουδαίο έργο που μας κληροδοτεί. Υπερασπίσθηκε με συνέπεια τις βασικές ιδέες της διδασκαλίας του· την ιδέα λ.χ. ότι ο πλούτος, η δύναμη, η φήμη και οι τιμές δεν σημαίνουν τίποτα σε σύγκριση με την αρετή και τη φροντίδα για την ψυχή «της ψυχής επιμελείσθαι». Υπογράμμισε την ιδέα ότι η αρετή εξαρτάται από τη γνώση και ιδιαίτερα από την αυτογνωσία και ότι το να υφίστασαι μία αδικία ακόμα και τον θάνατο, είναι προτιμότερο, από το να αδικείς ο ίδιος¹⁵. Η κληρονομιά του περιλαμβάνει τη σοφία ενός ανθρώπου που είχε επίγνωση της άγνοιάς του «εν οίδα ότι ουδέν οίδα», γι' αυτό μεταβιβάζει στους διαδόχους του όχι ένα σύστημα ιδεών, αλλά το χρέος να συνεχίσουν το έργο της ατέρμονης αναζήτησης, εκείνης της γνώσης, που οδηγεί στην αρετή¹⁶. Προμετωπίδα και αξιολογικό του αέτωμα υπήρξεν η προτροπή για διαρκή ενδοσκόπηση: «Γνώθι σαυτόν». Αυτή η ρήση και η συνεχής βίωσή της υπήρξεν η αναβαθμική του κορωνίδα, που τον οδήγησε, στην ομολογία της αγνοίας του σε σχέση με τους σοφιστές που παρουσιάζονταν ως αυθεντικοί διδάσκαλοι. Εξέταζε αποκλειστικά θέματα ηθικής. Για τον Σωκράτη αρετή σήμαινε ηθική ιδιότητα (δικαιοσύνη, ευσέβεια, σωφροσύνη, κ.α.). Ακόμη και την υπεράσπιση της δικαιοσύνης που εκφράζεται

¹⁴ Βλ. Οδυσσέας Χατζόπουλος, Απολογία Σωκράτους, Αθήνα 1999, σ. 34, 38.

¹⁵ Βλ. σχετικά, "Σωκράτης", τεύχος «Ελευθεροτυπία», «Βιβλιοθήκη», Παρασκευή 23 Νοεμβρίου 2001, σ. 28. Βλ. περισσότερα για τον Σωκράτη, Μαρία Ελευθερία Γ. Γιατράκου. Ο Σωκράτης ως διδάσκαλος της αρετής και η γνώση της αγνοίας του, Περιοδικόν «Ιστορία», εκδόσεις «Πάπυρος», σ. 37 – 43.

¹⁶ ο.π.

μέσα από τους νόμους της πολιτείας και όχι πολιτική ρητορεία ή φιλοδοξία για άνοδο στα ανώτερα αξιώματα¹⁷. Η μεγαλειώδης στάση του Σωκράτη εκφράζεται στην απάντηση της Πυθίας προς τον Χαιρεφώντα, ότι δηλαδή «μηδένα είναι σοφώτερον Σωκράτους».

Ο Σωκράτης δεν επαίρεται από τη δήλωση της Πυθίας, αντιθέτως με σεβασμό προς τον θεϊκό χρησμό διερωτάται: «Τί γαρ λέγει ο θεός και τί πότε αινίττεται; εγώ γαρ δη ούτε μέγα ούτε σμικρόν σύνοιδα εμαυτού σοφός ων». Τι είναι αυτά που λέγει ο θεός και τί, τέλος πάντων, εννοεί; Γιατί εγώ ξέρω πως δεν είμαι καθόλου σοφός». Κι αρχίζει έρευνα σε βάθος. Εξετάζει με το διάλογο πολιτικούς, ποιητές, τραγωδούς, διθυραμβοποιούς και άλλους που πίστευαν, ότι είναι σε όλα ανώτεροι και σοφώτατοι ... Ο ίδιος ο Σωκράτης αυτοπροσδιορίζεται: «εμαυτόν συνήδη ουδέν επισταμένω ως έπος ειπείν»¹⁸. Για τον εαυτό μου ήξερα ότι δεν γνωρίζω τίποτα. Σοφώτερος ο Σωκράτης με πλήρη γνώση της αγνοίας του.

Αναμφίβολα μία από τις μελανότερες σελίδες της ιστορίας της αθηναϊκής δημοκρατίας υπήρξεν η θανατική καταδίκη του το 399 π.Χ. Από τότε μέχρι σήμερα, επί περίπου 2.500 χρόνια πλήθος μελετητών σ' όλη τη γη μελετούν το «σωκρατικό παράδοξο». Σύμφωνα με το κατηγορητήριο ο «Σωκράτης διαπράττει αδίκημα, αρνούμενος να αναγνωρίσει τους θεούς που αναγνωρίζει η πόλη και επιχειρώντας να εισαγάγει νέους. Επίσης, διαπράττει αδίκημα, διαφθείροντας τη νεολαία. Προτεινόμενη ποινή: θάνατος»¹⁹

Ο Σωκράτης δέχεται γενναία και ατάραχος τη δικαστική απόφαση. Κάτοχος της εσωτερικής ελευθερίας, αφού ήξερε να ξεριζώνει το ΕΓΩ, σηκώνοντας το βαρύ ΕΣΥ. Αυτό το ΕΣΥ προσπάθησε να κτίσει στις ψυχές των μαθητών του ο δάσκαλος της αρετής, ο ξυπόλυτος, ρακένδυτος εκμαιευτής της αλήθειας, ο έφηβος γέροντας, ο χασομέρης της διαλεκτικής, Σωκράτης, ο οποίος εισηγήθηκε στον κόσμο τον πολιτισμό²⁰. Αφιερώνει τη ζωή του στην υπηρεσία του ανθρώπου και της πολιτείας. Η βιοτροχιά του εκτυλίσσεται

¹⁷ Β. Σωκράτης Γκίκας – Χρίστος Ρώμας, Πλάτωνος Πρωταγόρας, Αθήνα 2000, σ. 11.

¹⁸ Βλ. Οδυσσέας Χατζόπουλος, ο.π., 22ε και σελ. 38.

¹⁹ Βλ. σχετικά, Σωκράτης, τεύχος «Ελευθεροτυπία», «Βιβλιοθήκη», ο.π.

²⁰ Βλ. Τάσος Λιγνάδης, Καταρρέω, Αθήνα 1989, σ. 41 – 42.

λαμπρή σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του. Υπηρετεί την πατρίδα συμμετέχοντας σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και με αλληπάλληλες ανδραγαθίες. Σώζει τη ζωή του Αλκιβιάδη στη μάχη της Ποτίδαιας (432) και στη μάχη του Δήλιου (424) έσωσε τον Λάχη και τον Αλκιβιάδη για δεύτερη φορά. Τέλος, στη μάχη της Αμφίπολης (422) μάρτυρας ήταν ο Ξενοφών, που σκόπιμα αποσιωπά την ανδραγαθία του διδασκάλου του²¹.

Η παιδεία για αυτόν συνίσταται στην αναζήτηση της αιώνιας αλήθειας. Κι αυτό το πέτυχε με την ηθική του ακεραιότητα, που αποτέλεσε τον υψηλότερο δείκτη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, υποστηρίζοντας με τη ζωή του ότι όταν διακυβεύονται οι ανθρώπινες αξίες είναι προτιμότερο να αδικείται κανείς παρά να αδικεί. Ποτέ δεν αμφέβαλλε κανείς ούτε οι εχθροί του και οι κατήγοροί του ότι ήταν τίμιος, ανιδιοτελής, νομοταγής²². Γι' αυτόν τον λόγον όταν του ζητήθηκε τι ποινή πίστευε ότι του άξιζε, η αγαθή του συνείδηση υπαγόρευσε: «εἴ οὖν δεῖ με κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσθαι τούτου τιμῶμαι, ἐν πρυτανείῳ σιτίσεως»²³.

«Εφόσον, λοιπόν, πρέπει με δικαιοσύνη να μου αποδώσετε αυτό που μου αξίζει, σας προτείνω τη σίπισή μου στο Πρυτανείο». Με πλήρη αυτοσυνειδησία πίστευε, ότι ήταν δίκαιο να δεχθεί ως τιμωρία τη μεγαλύτερη τιμή, που επεφύλασσε το αθηναϊκό κράτος στους ευεργέτες του²⁴.

Ο Σωκράτης βρίσκεται στη φυλακή καταδικασμένος σε θάνατο. Αναμένουν να επιστρέψει το ιερόν πλοίο, η Πάραλος για να εκτελεσθεί η θανατική του ποινή. Οι μαθητές του τον συντροφεύουν εκεί κι εκείνος ομιλεί με όλους και τους κληροδοτεί την πνευματική του περιουσία²⁵. Ο Κρίτωνας είναι αποφασισμένος να φυγαδεύσει το δάσκαλό του. Κι εκείνος αρνείται σθεναρά και κατηγορηματικά. Δεν σκοπεύει τούτη την ύστατη στιγμή να σώσει τη ζωή του προδίδοντας τις αρχές του. Ο θείος Πλάτων μας διέσωσε το λαμπρό διάλογό του με τους μαθητές του. Μαζεύονται κοντά του έντεκα μαθητές του. Η ώρα περνά. Η τελευταία ευκαιρία για τη σωτηρία του δασκάλου χάνεται. Σ' αυτήν την

²¹ Βλ. σχετικά, Λίνος Γ. Μπενάκης, Η φιλοσοφία στην Αθήνα (από τον Αναξαγόρα ως τον Δαμάσκο), «ΑΘΗΝΑΙ», Αθήνα 2000, σ. 111 – 112.

²² Οδυσσέας Χατζόπουλος, Απολογία Σωκράτους, σ. 15.

²³ ο.π., 35ε, σ. 78.

²⁴ ο.π., σ. 17.

καθοριστικής σημασίας στιγμή για τον διδάσκαλο της αρετής, Σωκράτη, οι μαθητές του Σιμίας και Κέβης πιστεύουν ότι βρήκαν ισχυρά επιχειρήματα κατά της αθανασίας της ψυχής, αλλά δείχνονται επιφυλακτικοί να τα αναπτύξουν για να μην πικράνουν τις τελευταίες ώρες τον Σωκράτη.

Αυτός όμως καταλαβαίνει την πρόθεσή τους και τους λέγει: Υμείς μέντοι σμικρόν φροντίσαντες Σωκράτους, της δε αληθείας πολύ μάλλον, εάν μεν τοι μίν δοκώ αληθές λέγειν, συνομολογήσατε, ει δε μη παντί λόγω αντιτείνετε»²⁶.

Εκείνο το «σμικρόν φροντίσαντες Σωκράτους, της δε αληθείας πολύ μάλλον ...» εγκλείει μεγαλείο και μοναδικότητα.

Ο Σωκράτης έχει την πρωτοτυπία ότι πέθανε για την εμμονή του στην αλήθεια και την ορθοφροσύνη με την πεποίθηση ότι η αλήθεια αποτελεί αξία που στέκεται πιο ψηλά, στην αξιολογική κλίμακα από την αξία που λέγεται ζωή. Δικαίως ο Jaeger συμπεραίνει πως ο Σωκράτης ήταν η ασύγκριτη προσωπικότητα του διδασκάλου, που μεταμόρφωσε τη ζωή των μαθητών του και με το παράδειγμά του άλλαξε το νόημα της αρετής. Δικαίως χαρακτηρίστηκε ως «προ Χριστού χριστιανός, και πήρε θέση στους νάρθηκες των πρωτοχριστιανικών εκκλησιών. Η φωτεινή βιοτροχιά του λαμπρύνθηκε με το κώνιο. Η ηθική του σπορά δεν πήγε χαμένη.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ:

Γεννημένος στην Ταρσό της Κιλικίας από πατέρα Φαρισαίο, εκ της φυλής Βενιαμίν υπήρξεν κάτοχος της ραβινικής θεολογίας²⁷. Ποιος ήταν όμως αυτός ο Μέγας που τον επισκιάζει ένας άλλος μεγαλύτερος, ο Χριστός; Αυτός ο τολμηρός πρωτοπόρος και διαμορφωτής της Χριστιανικής Ευρώπης και του χριστιανικού κόσμου γενικότερα, που κήρυξε ότι η σωτηρία του κόσμου θα έλθει μόνον αν ξαναγεννηθεί ο καινούργιος άνθρωπος, όπου «βάρβαρος και Έλλην θα γίνονται ένα μέσω Εκείνου που είναι «πάντα και εν πάσι Χριστός»

²⁵ Βλ. σχετικά, Σωκράτης, ψυχή, θάνατος, Εκδόσεις «ΕΛΕΥΣΙΣ», χ.τ., χ.χ., σ. 6 κ.ε. Οδυσσέας Χατζόπουλος, Πλάτων, Απολογία Σωκράτους, Αθήνα, χ.χ., σ. 18 κ.ε.

²⁶ Πλάτωνος Φαίδων, 916β.

²⁷ Βλ. Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας, Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας, έκδοση έβδομη, Αθήνα 1973, σ. 619.

(Κολασσαείς γ' 11). Αυτός είναι ο εισηγητής του χριστιανικού ανθρωπισμού και πρώτος θεμελιωτής της χριστιανικής ευγενείας: «όσα εστίν αληθή, όσα σεμνά, όσα αγνά, όσα προσφιλή, όσα εύφημα, ει τις αρετή και ει τις έπαινος, ταύτα λογίζεσθε»²⁸

Δύο ρεύματα ενώνονται, μέσα στον Παύλο. Η ιουδαϊκή ανατροφή και η ελληνική εκπαίδευση στην πανεπιστημιακή πόλη της Ταρσού.²⁹ Η Ταρσός τόπος παγκόσμιας επικοινωνίας και σύνορο δύο πολιτισμών, του ελληνορωμαϊκού και του σημιτοβαβυλωνιακού της Ανατολής. Κέντρο ανταλλαγής του παγκόσμιου εμπορίου! Ήταν σχέδιο της θείας Προνοίας να εκπαιδευτεί ο Παύλος στην ειδωλολατρική μεγαλούπολη, που εύρισκες όλες τις φυλές του ρωμαϊκού κράτους.

Φοίτησε στα λαμπρά σχολεία της Ταρσού και είναι εμφανής η ελληνιστική επίδραση στη ζωή του, ο ελληνικός τρόπος σκέψης. Μιλούσε κι έγγραφε ελληνικά, όπως τη μητρική του γλώσσα³⁰. «Εγώ ειμί Ταρσεύς, ου ασήμου πόλεως πολίτης», θα πει σεμνυνόμενος για την γενέτειρά του, που συναγωνιζόταν την Αλεξάνδρεια και την Αθήνα, για τα πρωτεία στη μόρφωση. Είχε την ευκαιρία να αφουγκρασθεί την ηθική διδασκαλία του περίφημου διδασκάλου, Αθηνοδώρου, διδασκάλου και φίλου του Αυγούστου. Εξάλλου, ήταν εμφανής στην πατρίδα του η πολιτιστική επίδραση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αφού ως γνωστόν, ο μέγας στρατηλάτης και εκπολιτιστής, στρατοπέδευσε κοντά στον καταρράκτη της Ταρσού, αφού πέρασε τη διάβαση, καταδιώκοντας τον Δαρείο.³¹ Η οικογένεια του Παύλου είχε πάρει και τη ρωμαϊκή ιθαγένεια. «Ρωμαίος γεγένημαι», θα πει ο ίδιος.³² Σε ηλικία δεκαπέντε ετών παρακολούθησε μαθήματα στο Πανεπιστήμιο του Ναού των Ιεροσολύμων κοντά στον πολυσέβαστο Νομοδιδάσκαλο και Πρύτανη Γαμαλιήλ, «τίμιον παντί τω λαώ» (Πράξ. Ε', 34). Σπούδασε ο Παύλος κοντά του Θεολογία και τις διατάξεις του Νόμου, όπως προκύπτει από τις επιστολές του (Φιλ. Γ', 6 και Γαλ. Α' 14).

²⁸ Βλ. Joseph Holzner, Παύλος, Μετάφρασις τ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Ιερωνύμου (από την 21^η έκδοση), Αθήνα 1979, σ. 5.

²⁹ ο.π., σ. 18, 19.

³⁰ ο.π., σ. 18, 19.

³¹ ο.π., σ. 22.

Διέθετε τέτοιο πλούτο χαρισμάτων και προσόντων διανοητικών και πνευματικών, που τον απέδειξαν μεγαλοφυή Απόστολο, εξ ολοκλήρου αφοσιωμένο στην αποστολή του, που διήρκεσε περί τα 28 – 30 έτη³³. Και τώρα συγκλονιστική η στιγμή στη συναγωγή των Κιλικίων. Μετά την ανάγνωση της Αγίας Γραφής και μετά το κήρυγμα, ο Στέφανος, ο διάκονος, με πρωτοτυπία και μεγαλοψυχία ομιλεί για τον Εσταυρωμένον Ιησούν, που πάσχει, όπως τον περιγράφει ο Ησαΐας. Ο Σαύλος δεν μπορεί να το κατανοήσει. Έτσι, ορθώνεται απειλητικά το σκάνδαλον του Σταυρού. Εδώ συναντώνται οι φθόγγοι των δύο μεγαλύτερων πνευμάτων της νέας Εκκλησίας.

Ο Σαύλος, οξύς στη λογομαχία, αλλ' ο Στέφανος απεδείχθη δυνατώτερος. «Και ουκ ίσχυον αντιστήναι τω πνεύματι, ω ελάλει».³⁴ Η σκηνή μεταβάλλεται σε δικαστήριο. Μανιασμένα τα πλήθη ορμούν κατά του Στεφάνου, που βρίσκεται σε έκσταση, ατενίζοντας προς τα άνω. Τον σέρνουν έξω για λιθοβολισμό. Πρωτοστατεί ο Σαύλος στη δολοφονική πράξη. Κι ο Στέφανος ανοίγοντας τα χέρια, με στραμμένα τα βλέμματα στον ουρανό προσεύχεται. Μέσα στην κοσμοχαλασιά του λιθοβολισμού αφήνει φωνή συγκλονιστική! «Κύριε, μη στήσεις αυτοίς την αμαρτίαν ταύτην». Ο πρωτομάρτυρας Στέφανος ήταν νεκρός. Για τον Σαύλο αυτή η ημέρα έμεινε αξέχαστη. Κι όταν ξαναγύριζε στην μνήμη, τον γέμιζε με τύψεις. «Ουκ ειμί ικανός καλείσθαι απόστολος, διότι εδίωξα την εκκλησίαν του Θεού» (Πράξ. κβ' 22, κστ' 10, Γαλ. Α' 23, Α' Κορινθ. ιε, 9).

Ποιος μπορούσε να φαντασθεί, όταν λιθοβολούσαν τον Στέφανο, ότι μέσα σ' ένα χρόνο ο διώκτης του θα ερχόταν να πάρει τη θέση του, για να φέρει σε νικηφόρο τέρμα εκείνο για το οποίο θυσιαζόταν! Γι' αυτό θα πει αργότερα ο ιερός Αυγουστίνος: «Si martyr Stephanus non sic orasset, Ecclesia Paulum, non haberet». Χωρίς, δηλαδή, την προσευχή του μάρτυρος Στεφάνου, η Εκκλησία δεν θα είχε τον Παύλο (Ομιλ. 382).³⁵ Ο Παύλος, λεπτή κι ευαίσθητη ψυχή, ενώ νομίζει πως καταδιώκει καταδιώκεται από το «λαγωνικό του

³³ Βλ. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, ο.π., σ. 619.

³⁴ Βλ. Joseph Holzner, ο.π. σ. 36.

³⁵ Joseph L. Holzner, ο.π., σ. 37 – 28.

ουρανού», θα γράψει ο Άγγλος ποιητής Thomson.³⁶ Έξι ημέρες ιππασίας μοναχικής, προχωρώντας προς τον τόπο της μεγάλης του ανομίας, αναγκασμένος να αντιμετωπίσει το μυστικό δικαστήριο της συνειδήσεώς του. Αντιλαμβάνεται πως κάποιος Αόρατος τον πιάζει εσωτερικά. Προχωρώντας προς τον τόπο της μεγάλης του ανομίας δεν κατανοούσε ότι βαδίζει προς τη μεγάλη στιγμή της ζωής του. Μπροστά στην πράσινη όαση της Δαμασκού τα μάτια του πονούν. Πάνω απ' τον ουρανό μια εκτυφλωτική φλόγα. Μέσα στο φλογισμένο όραμα. Μια φωνή του μίλησε στη γλώσσα των πατέρων του (Πράξ. κστ', 14), «Σαούλ! Σαούλ, τι με διώκεις;». Κι αμέσως: «τίς ει Κύριε;». Κι η θεϊκή απάντηση: «Εγώ ειμί Ιησούς ον συ διώκεις!».

Ο Σαύλος είχε ήδη κατακτηθεί από τον Χριστό. Όλο το εσωτερικό του έλαμψε προς φωτισμόν της γνώσεως της δόξης του Θεού εν προσώπω Ιησού Χριστού (Β' Κορινθ. ι', 5). Καμία αμφιβολία πλέον δεν του απέμεινε ότι είχε ιδεί και είχε μιλήσει με τον Αναστάνα.³⁷

Και τώρα περνά μία περίοδο προπαρασκευής επτά ετών στην Αραβία και στην Ταρσό. Στην αρχή έρχεται στην Αντιόχεια ως συμβοηθός του Βαρνάβα για την οργάνωση της εκκλησίας αυτής. Στη συνέχεια, επιχειρεί τις αποστολικές του πορείες. Συλλαμβάνεται στα Ιεροσόλυμα, παραμένει επί διετίαν φυλακισμένος στην Καισάρεια. Οδηγείται μετά από επικίνδυνο ταξίδι στη Ρώμη, όπου παραμένει εκεί δέσμιος υπό επιτήρηση. Ελευθερώνεται για να αρχίσει και τέταρτη αποστολική πορεία, όπως προκύπτει από τις ποιμαντικές επιστολές του, για να συλληφθεί επί Νέρωνος και να υποστεί επί Νέρωνος, το 64 μ.Χ. τον δια ξίφους μαρτυρικών θάνατον.³⁸

Στην ηρωική εποχή του Χριστιανισμού, θα μας πει ο Joseph Holzner, ο Παύλος παρουσιάζεται ως ο πιο έμπειρος καθοδηγητής ψυχών. Σ' όλες τις δύσκολες εκφάνσεις της Ιστορίας, υψώνεται η αποστολική του μορφή με την εγερτήρια κλήση: «Ιησούς Χριστός χθες και σήμερα ο αυτός και εις τους αιώνας» (Εβρ. ιγ' 8) και το κοινωνικό του κήρυγμα παγκόσμιας συναδέλφωσης:

³⁶ ο.π., σ. 48, 49.

³⁷ ο.π., σ. 48, 49.

³⁸ Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας, ο.π.

«ουκ ένι Ιουδαίοι ουδέ Έλλην, ουκ ένι δούλος ουδέ ελεύθερος, ουκ ένι άρσεν και θήλυ· πάντες γαρ υμείς εις εστέ εν Χριστώ Ιησού» (Γαλ. Γ', 28).³⁹

Μέγας Διδάσκαλος και Εθναπόστολος ο Παύλος δεν θα παύσει με τη ζωή και τη διδασκαλία του να αναμοχλεύει και να καθοδηγεί ψυχές εις Χριστόν, μετατρέποντας τους ανθρώπους, σε αγωνιστές στον χριστιανικό στίβο, όντας ο ίδιος πρωταθλητής με τον «της δικαιοσύνης στέφανον».⁴⁰

ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ. ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ

Οι Τρεις Ιεράρχες, Βασίλειος ο Μέγας, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος, δεν υπήρξαν μόνον «ουρανοφάντορες μελωδήσαντες το εναρμόνιο μέλος της Θεολογίας, αλλά και προσγειωμένοι παιδαγωγοί, ρηξικέλευθοι σκαπανείς του έργου της ολοκληρωτικής μορφώσεως. Με τη μόρφωση και τη σοφία τους κατέληξαν σε μία ισόρροπη και γόνιμη σύζευξη των δύο κόσμων: του Χριστιανισμού και του Ελληνισμού.

Η Εκκλησία τους διέκρινε από πολλούς Πατέρες και τους ονόμασε τιμητικώς Πατέρες και Διδασκάλους.⁴¹ Δύο εξαιρετικής σημασίας λειτουργήματα σ' ένα πρόσωπο α) του ποιμένα, που αναζητά και κατευθύνει τους πιστούς συνδέοντάς τους με το Σωτήρα Χριστό δια του Αγίου Πνεύματος, που κηρύττει το Ευαγγέλιο, τελεί τα μυστήρια και καλείται για όλα Πατέρας, β) του Διδασκάλου, που έχει το ειδικό χάρισμα και προνόμιο και την ειδική ευθύνη να διδάσκει και να ερμηνεύει στους πιστούς την αλήθεια του Θεού, καθώς επίσης, να αντιμετωπίζει αυτός κατ' εξοχήν τα μεγάλα προβλήματα και τις ισχυρές θεολογικές κρίσεις στην Εκκλησία.

Ο Γρηγόριος υμνείται ως «μέγας διδάσκαλος της Εκκλησίας του Χριστού σε στιχηρό του εσπερινού της 25^{ης} Ιανουαρίου.⁴² Οι Τρεις Ιεράρχες είναι οι «διαπρέψαντες» άνδρες της Εκκλησίας, «φωστήρες εν κόσμω». Με ειδικό φωτισμό του Αγίου Πνεύματος ασχολήθηκαν με την κατήχηση, το κήρυγμα, την ερμηνεία, τη δοξολογία, την υπεράσπιση της αλήθειας, την πολεμική θεολογία,

³⁹ Βλ. σχετικά, J. Holzner, ο.π., σ. 9.

⁴⁰ ο.π., σ. 10.

⁴¹ Βλ. σχετικά, Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, Πατρολογία, Αθήνα 1977, τ. Α', σ. 17, 18.

⁴² ο.π., σ. 18, όπου υποσελίδια σχόλια.

την ποίηση, τη διήγηση θείων εμπειριών και θεοπτικών καταστάσεων.⁴³ Η συμβολή των Τριών Ιεραρχών ως Διδασκάλων της Εκκλησίας είναι προσθήκη εμπειρίας και άρα γνώσεως της αληθείας.⁴⁴ Και οι τρεις υπήρξαν πανεπιστήμονες. Ο Βασίλειος είχε κατακτήσει όλη τη σοφία της εποχής του⁴⁵ στα λαμπρά εκπαιδευτήρια Νεοκαισάρειας, Κωνσταντινούπολης, Αθήνας. Ομοίως και ο Γρηγόριος ακολούθησε λαμπρές σπουδές στην Καισάρεια της Καππαδοκίας και στην Αθήνα, και στη ρητορική και φιλολογία και η απόδοσή του ήταν τόσο σπουδαία, ώστε οι φοιτητικοί σύλλογοι κατά την τότε δικαιοδοσία τους του παρεχώρησαν καθηγητική έδρα, και δεν του επέτρεψαν να φύγει με τον Βασίλειον, όπως είχαν συμφωνήσει. Ο Γρηγόριος κατέστη ο λογοτεχνικώτερος των Πατέρων της Εκκλησίας και υπήρξεν ο φιλόσοφος της γλώσσας.

Γνωστή και αρίστη η παιδεία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Η μόρφωσή του κοντά σε φημισμένους διδασκάλους της Αντιοχείας, τον ρήτορα Λιβάνιο και τον φιλόσοφο Ανδραγάθιο. Τον Χρυσόστομον θα ήθελε να έχει στη Διεύθυνση της Σχολής του ο Λιβάνιος, «ειμή τούτον οι Χριστιανοί εσύλησαν», αν δεν τον είχαν πάρει με το μέρος τους οι χριστιανοί. Καταπλήσσει η άνεση με την οποία διεξάγει το συγγραφικό και διδακτικό του έργο ο εμπνευσμένος διδάσκαλος. Με έγκριτη νομική κατάρτιση, όπως εξάλλου και ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος, εγκαταλείπει το επάγγελμα του δικηγόρου για να παρακολουθήσει μαθήματα Θεολογίας κοντά σε διαπρεπείς καθηγητές. Υπήρξεν εκ των πολυγραφοτέρων και επιφανεστέρων ανδρών της παγκοσμίου λογοτεχνίας και είναι ευτύχημα το γεγονός ότι εσώθη το όλον της συγγραφικής παραγωγής του και χάρη στις αρετές του έργου του κατέστη ο περισσότερον αναγνωσθείς Πατήρ της Εκκλησίας μετά την Αγίαν Γραφήν.

Και οι Τρεις Ιεράρχες είχαν εδραία νομική παιδεία και συνέβαλαν στο θεμελιώδες για τη νομική επιστήμη πρόβλημα της ορθής ερμηνείας του δικαίου και στην αναμόρφωσή του. Προ δεκαέξι αιώνων είχαν πει την τελευταία λέξη της συγχρόνου νομικής επιστήμης. Ο Μέγας Βασίλειος ως Παιδαγωγός και

⁴³ ο.π. σ. 23.

⁴⁴ ο.π. σ. 36.

Διδάσκαλος υπήρξεν μοναδικός. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος τον χαρακτηρίζει ως Παιδαγωγόν της νεότητος. Οι ομιλίες του προσιτές σε όλες «τις κατηγορίες των ανθρώπων». Έρχονταν να τον ακούσουν όχι μόνον μορφωμένοι αλλά ακόμη τεχνίτες και χειρώνακτες, προκειμένου περί των ομιλιών του εις την Εξαήμερον.⁴⁶

Δύο έργα του χαρακτηρίζονται ως κατ' εξοχήν παιδαγωγικά «προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων» και η ομιλία του «εις την αρχήν των Παρομιμιών.⁴⁷ Προκειμένου δε περί της αληθούς παιδείας παρατηρεί ότι είναι «πολλών χρημάτων τιμιωτέρα».⁴⁸ Γνωρίζοντας ότι είναι «δυσάγωγον προς αρετήν το γένος των ανθρώπων», προτάσσει τον κόπο και την προσπάθεια ως προϋπόθεση για την κατάκτησή της: «Τί των αγαθών εύκολον; Τις καθεύδων τρόπαιον έστησεν; ... πόννοι γεννώσι δόξαν, κάματοι προξενώσι στεφάνους».⁴⁹ Εις την Α' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον χαράσσει με τις οδηγίες του τον χρυσούν κανόνα της Παιδαγωγικής, όσα δηλαδή πραγματεύεται η σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη.⁵⁰ Ο Μέγας Πατήρ υπήρξε και πρόδρομος του επαγγελματικού προσανατολισμού.⁵¹ Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει στις ποινές και αμοιβές των παιδευομένων, βασιζόμενος εις το χωρίον του προφήτη Ησαΐα: «Η παιδεία Κυρίου ανοίγει μου τα ώτα».⁵² Δεν απαγορεύει την σωματική άσκηση, αλλά με μέτρο και σωφροσύνη.⁵³

Συνιστά η διδασκαλία να γίνεται «μετά τέρψεως».⁵⁴ Και το βιβλίον ακόμη να είναι «απλούν και ακατάσκευον».⁵⁵ Φρονεί ότι η θρησκευτική αγωγή αρχίζει από τους γονείς πριν τα τέκνα τους μεταβούν στο σχολείο και προτρέπει τους γονείς να τα εκτρέφουν σύμφωνα με την προς Εφεσίους επιστολήν του

⁴⁵ Βλ. σχετικά Μαρία Γ. Γιατράκου, Ανταύγειες από τη ζωή και το έργο των Τριών Ιεραρχών, σ. 2 (υπό έκδοση).

⁴⁶ Ομιλία Γ' § 1 Β ΕΠ 51, 205.

⁴⁷ Βλ. Ηλίας Δ. Μουτσούλας, Ο Μέγας Βασίλειος ως Παιδαγωγός, εν Αθήναις, 1979, σ. 5 και 6.

⁴⁸ ο.π., σ. 7, όπου σημείωση 9. Ομιλία εις το «πρόσεχε σ' εαυτώ», § 3 ΒΕΠ 54, 30.

⁴⁹ Όροι κατά πλάτος, Ερώτησις ΙΕ', 2 ΒΕΠ 53, 168.

⁵⁰ Βλ. Πολεμικήν Μ. Βασιλείου κατά Ευνομίου – Βλ. Ηλίας Μουτσούλας, ο.π., σ. 12, όπου υποσημείωση 43.

⁵¹ Βλ. ο.π., υποσημείωση 44.

⁵² Ησαΐου 50, 5.

⁵³ Ομιλία «Περί του μη προσηλώσθαι τοις βιωτικοίς», § 4, ΒΕΠ 54, 191.

⁵⁴ Ομιλία εις τον Α' Ψαλμόν 62 ΒΕΠ 52, 12.

⁵⁵ ο.π., σ. 15, όπου Ηλίας Μουτσούλας, ο.π., υποσημείωση 67.

Αποστόλου Παύλου και η θρησκευτική αγωγή να είναι αγωγή ελευθερίας.⁵⁶ Η αγωγή κατά τον Μέγαν Βασίλειον πρέπει να αποβλέπει εις την μεταμόρφωσιν του ανθρώπου με «την του πνεύματος συνέργειαν».⁵⁷ Και ο Χρυσόστομος είχε τέτοια παιδαγωγική χάρη, ώστε να εγκαθιστά γέφυρα μεταξύ αυτού και του λαού. Η ρητορεία του δεν ήταν τέχνη, αλλά πνοή.

Και οι Τρεις Ιεράρχες με τον ανεξάντλητο πλούτο των γνώσεών τους παρέχουν πολύτιμες γνώσεις στο σύγχρονο ερευνητή που επιχειρεί να προσφέρει τη συμβολή του στο επίμοχθο έργο της γνώσεως και της αυτογνωσίας του ανθρώπου.⁵⁸ Εγκαταλείπουν τη δικηγορία διότι δεν συμβιβαζόταν με τις περί δικαίου αντιλήψεις των. Είναι οι θεωρητικοί κήρυκες και οι πρακτικοί εφαρμοστές της αγάπης προς τον πλησίον. Το μαρτυρούν το Ιερόν Καθίδρυμα της «Βασιλειάδας», «εν ω νόσος φιλοσοφείται και συμφορά μακαρίζεται και το συμπαθές δοκιμάζεται». Και με του Ιωάννου του Χρυσοστόμου πρωτοβουλία η εκκλησία της Αντιοχείας τρέφει καθημερινά τρεις χιλιάδες χήρες και φροντίζει για τους αρρώστους, τους ξένους, τους φυλακισμένους, τους πτωχούς. Κτίζει ευαγή Ιδρύματα στην Κωνσταντινούπολη και συμπαρίσταται σε 7.000 ταλαιπωρημένους ανθρώπους, και ακόμη και εξόριστους, πληρώνει λύτρα για εξαγορά αιχμαλώτων. Ισούψης και ο Γρηγόριος συνέδεσε την κοινωνική δεοντολογία με την θεολογική χριστιανική συνείδηση. Στον λόγο του «εις την Καινήν Κυριακήν», καταλήγει: «μετάδος τω δεομένω στέγης σκέπης, τροφής ...». Και «έως εστί καιρός, Χριστόν επισκεψόμεθα, Χριστόν θεραπεύσωμεν, Χριστόν τιμήσωμεν».

Και οι Τρεις Ιεράρχες στάθηκαν με στοργή και ταπείνωση μπροστά στους αδυνάτους και με αρχοντική αξιοπρέπεια και ανδρεία μπροστά στους δυνατούς. Δέχθηκαν βέλη από πολιτειακούς και εκκλησιαστικούς παράγοντες. Είναι πασίγνωστη η στάση του Βασιλείου έναντι του Επάρχου Μοδέστου και του αυτοκράτορος Ουάλεντος, καθώς επίσης η κριτική του Χρυσοστόμου στις αυθαιρεσίες της αυτοκράτειρας Ευδοξίας αλλά και η ρωμαλέα και σθεναρή στάση του Γρηγορίου όταν μετεκλήθη στην Κωνσταντινούπολη που χειμαζόταν

⁵⁶ Βλ. Ηλίας Δ. Μουτσούλας, ο.π., σ. 16.

⁵⁷ ο.π., σ. 18, 19.

⁵⁸ Βλ. Μαρία Γ. Γιατράκου, ο.π., σ. 3.

από αιρέσεις. Και οι Τρεις θεολογούν, φιλοσοφούν, καταισχύνουν τους αιρετικούς. Περιφρονούν κι οι Τρεις τον θάνατο θαρραλέα. Η κατακλείδα των λόγων του Βασιλείου κατά τον διάλογόν του με τον Μόδεστον: «ύβριζε, απείλει, ποίε παν ό,τι αν βουλομένω σοι, της εξουσίας απόλαυε. Ακουέτω ταύτα και βασιλεύς. Ως ημάς γε ουχ αιρήσεις· ουδέ πείσεις συνθέσθαι τη ασεβεία ... Ο δε θάνατος ευεργέτης, ότι θάπτον με πέμψει προς Θεόν, ω ζω και πολιτεύομαι».

Κι η γενναία στάση του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στην ιταμή παραβίαση του φυσικού δικαίου από τη βασίλισσα Ευδοξία, δεν τον επτόησε να διδάσκει την αλήθεια, παρά τις εξορίες και να ουρανοδρομήσει με το «Δόξα τω Θεώ πάντων ένεκεν». Και οι Τρεις ανέπτυξαν ένα πολυσήμαντο και πολυδιάστατο έργο. Μάχονται να αφυπνίσουν τη συνείδηση του ανθρώπου και να δυναμώσουν το θεϊκό σπινθήρα που βρίσκεται μέσα του. Χάρη σ' αυτούς τους Τρεις Μεγάλους Οικουμενικούς Διδασκάλους η ελληνική ιδιοφυΐα χαριτώνεται από το κάλλος της θεότητας.

ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ: ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΕΣ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ

Ο διάσημος Βρετανός Βυζαντινολόγος, Σερ Στήβεν Ράνσιμαν είχε πει σε μία επίσημη εκδήλωση κάποτε: «Θα ήθελα να πω στους Έλληνες ένα μήνυμα: Να θυμούνται ό,τι το παρελθόν τους υπήρξε πολλές φορές σκοτεινό, αλλά όταν το παρελθόν είναι σκοτεινότερο ακριβώς τότε είναι και ηρωϊκότερο».⁵⁹

Η επαλήθευση των λόγων του μπορεί να ισχύσει στην περίπτωση της εποχής του πιο παρεξηγημένου αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Μιχαήλ Γ', του λεγόμενου Μέθυσου. Τότε εκπέμφθηκαν λαμπρές πολιτιστικές αστραπές χάρη στην επιτυχή αποστολή των Θεσσαλονικέων αδελφών Ιεραποστόλων και Διδασκάλων, Κυρίλλου και Μεθοδίου, για τον εκπολιτισμό και εκχριστιανισμό των Σλάβων⁶⁰ και την ένταξή τους στον ευρωπαϊκό κόσμο.

⁵⁹ Βλ. Π. Κηπουρός, το «σκοτεινό παρελθόν», το ηρωϊκότερο και οι μνήμες ενός Βυζαντινολόγου, Εφημερίς «Μεσημβρινή», 12 Οκτωβρίου 1991, σ. 14.

⁶⁰ Βλ. Ελένη Γλύκατζη – Αργεΐλλερ, Γιατί το Βυζάντιο, Αθήνα 2009, σ. 37, 38, 102.

Στη Θεσσαλονίκη την «πρεσβυτάτη και λαμπροτάτη, την πολυάνθρωπο και ευανδρή»⁶¹ γεννήθηκαν ο Μεθόδιος το 820 και ο Κωνσταντίνος και μετέπειτα Κύριλλος με το μοναστικό του όνομα το 827. Ήταν δύο από τα επτά τέκνα του ευγενούς, ανώτερου βυζαντινού αξιωματούχου και υπευθύνου για θέματα στρατιωτικής διοίκησης του Βυζαντίου, Λέοντα.⁶²

Και οι δύο αδελφοί μιλούσαν την ελληνική και τη σλαβική γλώσσα, που τους διευκόλυνε στη μετέπειτα διακονία τους. Υπήρξαν και οι δύο πρότυπα με διαχρονική και πανανθρώπινη αξία. Η ειρηνική συμβίωση της πόλης του Αγίου Δημητρίου με την σλαβική ενδοχώρα, αποτελεί και την ουσιώδη προϋπόθεση του Κυριλλομεθοδιανού πολιτιστικού άθλου.⁶³ Επειδή στη Θεσσαλονίκη δεν υπήρχε μία «παίδων σχολή», ο νεαρός Κωνσταντίνος θα σταλεί μαζί με τον αδελφό του Μεθόδιο στη Βασιλεύουσα για ανώτερες σπουδές.⁶⁴ Εκεί, στη Σχολή της Μαγναύρας θα συναντήσει τον Μητροπολίτη της γενέτειράς του, τον Λέοντα, ο οποίος θα μυήσει τον νεαρό μαθητή στα μυστικά του αλγεβραϊκού συμβολισμού, γεγονός που θα σφραγίσει το έργο του ως φωτιστού των Σλάβων.⁶⁵ Οι δύο αδελφοί, εξάλλου, ήταν εξοικειωμένοι με τον νοτιοσλαβικό προφορικό κώδικα, που ήταν σε χρήση στα περίχωρα της γενέτειράς τους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τον βίο του Μεθοδίου: «Διότι σεις είστε Θεσσαλονικείς και όλοι οι Θεσσαλονικείς ομιλούν συχνά τη Σλαβική», θα αιτιολογήσει την επιλογή του ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ', όταν το έτος 863 θα αναθέσει σ' αυτούς την ιεραποστολή στη μακρινή Μεγάλη Μοραβία.⁶⁶ Ο προφορικός κώδικας των εκχριστιανισμένων Σλάβων, θα αποτελέσει κατά την ομόφωνη άποψη των νεωτέρων ερευνητών τη βάση για τη δημιουργία της πρώτης γραπτής γλώσσας των σλαβικών λαών.⁶⁷

Η πρώτη γραπτή γλώσσα του σλαβικού κόσμου αποτελεί και το πρωτοποριακό φιλολογικό επίτευγμα του Κωνσταντίνου, ο οποίος κωδικοποίησε τη Γραμματική και το Συντακτικό της, εμπλουτίζοντάς το με τη

⁶¹ ο.π., σ. 102.

⁶² ο.π., σ. 11.

⁶³ Φαίδων Μαλιγκούδης, Ελληνισμός και σλαβικός κόσμος, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 139, 140.

⁶⁴ ο.π., σ. 140.

⁶⁵ ο.π.,

⁶⁶ ο.π., σελ. 141.

συντακτική δομή της ελληνικής. Αυτή η γλώσσα θα αποτελέσει το κατ' εξοχήν μέσο μετάβασης του σλαβικού κόσμου από το στάδιο του προφορικού σε εκείνο του γραπτού και την ενσωμάτωσή του στην πολυπολιτισμική φυσιογνωμία της Ευρώπης.⁶⁸ Το δεύτερο φιλολογικό επίτευγμα του Κωνσταντίνου είναι η εφεύρεση ενός ιδιαίτερου γραφικού κώδικα για την καταγραφή των σλαβικών κειμένων, ενός αλφαβήτου, του γλαγολιτικού (σλαβικά *glagolica*, από το ρήμα *glagolatiz* = ομιλώ). Ο Κωνσταντίνος ως ακαδημαϊκός διδάσκαλος είχε τον τίτλο του φιλοσόφου, έχοντας ως διδάσκαλο στην Κωνσταντινούπολη, τον σκαπανέα της επιστημονικής σκέψης, Λέοντα.⁶⁹ Ύστερα από την επιτυχή αποστολή των δύο Θεσσαλονικέων ιεραποστόλων βαπτίζονται οι Βούλγαροι με τον αρχηγό τους Βόριδα το 863, ο οποίος παίρνει το όνομα Μιχαήλ⁷⁰ προς τιμήν του αναδόχου του Μιχαήλ Γ' του Μέθυσου. Με τον εκχριστιανισμό των Σλάβων τα σλαβικά φύλλα εντάσσονται στον ευρωπαϊκό κόσμο.⁷¹

Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων, όλων των λαών των κατοικούντων στα βόρεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας, διηύρυνε την κοινοπολιτεία της αυτοκρατορίας και οι πρώην σκυθικές χώρες ενώ για τους αρχαίους Έλληνες ήταν ταυτόσημες με τη βαρβαρότητα χάρη στον εκχριστιανισμό και τον πολιτισμικό εκβυζαντινισμό τους αποκτούν ίδια γραμματεία και φιλολογία μετά την οργάνωση της σλαβονικής, της παλαιοσλαβικής γλώσσας από τους Κύριλλο και Μεθόδιο και τους μαθητές τους. Αποκτούν εκκλησιαστική τέχνη, (αρχιτεκτονική και ζωγραφική), αλλά προχωρούν επίσης σε νέες δημιουργικές σχολές υψηλής έμπνευσης.⁷²

Μία νέα πολυπολιτισμική κοινότητα δημιουργείται ανάμεσα στους λαούς του Αίμου, Βουλγάρους, Σέρβους, Κροάτες, Αρειανούς και Παγανούς, Βλάχους, Αλβανούς, Ρουμάνους, Αλανούς και Αβασγούς. Οι δύο Διδάσκαλοι και αδελφοί ιεραπόστολοι μετέφρασαν στο γλαγολιτικό αλφάβητο την Αγία Γραφή πολλά λειτουργικά και θεολογικά βιβλία και τη βυζαντινή υμνολογία. Στο γλαγολιτικό

⁶⁷ Γιάννα Μαλιγκούδη, Η παρουσία του Μεσαιωνικού Ελληνισμού στην Κεντρική Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 13.

⁶⁸ Ελένη Γλύκατζη – Arweiller, ο.π. σ. 37, 28.

⁶⁹ ο.π. σ. 14.

⁷⁰ ο.π. σ. 37, 28.

⁷¹ ο.π. σ. 102.

⁷² Ελένη Γλύκατζη – Arweiller, ο.π., σ. 187.

αλφάβητο στηρίζεται και η σημερινή κυριλλική γραφή (ονομάστηκε έτσι προς τιμή του Κυρίλλου) των σλαβικών εθνών και πάνω σ' αυτό στηρίχθηκε όλη η γραμματεία τους.⁷³

Η διαφωτιστική αποστολή των δύο αδελφών προκάλεσε το φθόνο και το μίσος των Φράγκων και του γερμανολατινικού κλήρου. Ο Μεθόδιος κατηγορήθηκε στη Ρώμη ως αιρετικός και κλήθηκε να απαντήσει ο ίδιος στις κατηγορίες ενώπιον της κουρίας, το 880.

Η παρουσία των επιχειρημάτων του υπήρξε μία λαμπρή νίκη της καθ' ημάς Ανατολής, ότι ο κάθε λαός είναι ελεύθερος να λατρεύει το Θεό στη δική του γλώσσα, εναντίον της στενής αντίληψης της τριγλωσσίας που προέβαλε ο γερμανικός κλήρος.⁷⁴ Ο πάπας με τη βούλα του *Industriale tuae* (Ιούνιος 880), έδωσε πανηγυρικά τη συγκατάθεσή του να κηρύσσεται ο λόγος του Θεού στη σλαβική γλώσσα και επανεβεβαίωσε τον Μεθόδιο ως αρχιεπίσκοπο της Μοραβικής εκκλησίας.⁷⁵

Ο Κωνσταντίνος, έμεινε στη Ρώμη πάνω από ένα χρόνο μαζί με τον αδελφό του σε μία από τις πολυάριθμες βυζαντινές μονές που υπάρχουν εκεί και λίγο προ του θανάτου του εκάρη μοναχός, σύμφωνα με το βυζαντινό τυπικό, λαμβάνοντας το όνομα Κύριλλος. Εκοιμήθη στις 14 Φεβρουαρίου 869 σε ηλικία 42 ετών⁷⁶, έχοντας επιτελέσει μαζί με τον αδελφό του ένα γιγάντιο έργο. Ετάφη στη βασιλική του Αγίου Κλήμεντος του 4^{ου} αιώνας στη δεξιά πλευρά του Ιερού Βήματος.⁷⁷ Το διαφωτιστικό και αποστολικό του έργο συνέχισε ο αδελφός του, Μεθόδιος, με αυξημένο κύρος, ως αρχιεπίσκοπος Σιρμίου. Και η δική του υπόλοιπη ζωή συνεχίστηκε μέσα σε διώξεις. Οδηγήθηκε σιδηροδέσμιος το Νοέμβριο του 870 σε συνοδικό δικαστήριο με ψευδείς κατηγορίες που του εκτόξευσε ο φραγκικός κλήρος. Καταδικάστηκε από το συνοδικό δικαστήριο σε εγκλεισμό σε κάποια μονή της Ν. Γερμανίας, στη Σοναβία, με πέντε μαθητές του. Μετά από τριάντα μήνες εγκλεισμού και με την παρέμβαση του νέου Πάπα, Ιωάννη Η' (872 – 882), επέστρεψε στη Μοραβία, ως αρχιεπίσκοπος της χώρας

⁷³ Βλ. Κύριλλος και Μεθόδιος, Βικυπαίδεια, ο.π., σ. 2.

⁷⁴ Γιάννα Μαλιγκούδη, ο.π., σ. 23.

⁷⁵ ο.π., σ. 23, 24.

⁷⁶ ο.π., σ. 19.

⁷⁷ ο.π., σ. 20.

αυτής. Βρήκε υποστήριξη από τον ηγεμόνα της χώρας Σβιατοπούλκο. Η περίοδος αυτή (874 – 875) υπήρξε ιδιαίτερος γόνιμη. Συνέχισε την εδραίωση και οργάνωση της μοραβικής εκκλησίας, καταρτίζοντας ντόπιους κληρικούς αλλά κυρίως εντείνοντας τη συγγραφική και μεταφραστική του δραστηριότητα.⁷⁸ Μετά το θάνατό του (885) οι μαθητές του εγκατέλειψαν τη Μοραβία και συνέχισαν το έργο του.

Οι φωτιστές Άγιοι των Σλάβων θεωρούνται σήμερα προστάτες της Ευρώπης και εορτάζονται από την Ορθόδοξη Εκκλησία στις 11 Μαΐου.

Το έργο των δύο μεγάλων Ιεραποστόλων και διδασκάλων πηγάζει από μία τολμηρή σύλληψη του Κωνσταντίνου – Κυρίλλου: ότι η Αλήθεια πρέπει να κηρύσσεται σε ένα λαό σε γλώσσα κατανοητή, για να μπορεί ο κάθε πιστός να επικοινωνεί με το Θεό στη μητρική του γλώσσα. Η όλη του προσπάθεια αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο και τις απαρχές μιας αυθύπαρκτης παρουσίας των σλαβικών λαών μέσα στο πολιτιστικό μωσαϊκό της Ευρώπης.⁷⁹ Η μνήμη και το έργο τους αποτελούν για τον σλαβικό λαό μία διαχρονική σταθερά.⁸⁰ Στα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, προσφάτως και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ιδρύονται έδρες και τμήματα σλαβικών σπουδών. Στην επιστημονική αυτή ενασχόληση η κυριλλομεθοδιανή παράδοση έπαιξε το ρόλο της κινητήριας δύναμης. Οι Κυριλλο-Μεθοδιανές μελέτες εγκαινιάζουν τη διεργασία μιας πολιτιστικής αφύπνισης σ' ολόκληρο τον κόσμο και οι Σλάβοι ενθουσιάζονται στη σκέψη ότι έχουν αποκτήσει από τον 9^ο αιώνα την πολιτιστική και γλωσσική τους αυτοτέλεια και ο θρησκευτικός χαρακτήρας του έργου των δύο αδελφών Ιεραποστόλων αποτελεί το δεσμό που τους ενώνει όλους.⁸¹

⁷⁸ ο.π., σ. 23.

⁷⁹ Βλ. Γιάννα Μαλιγκούδη, ο.π., σ. 49.

⁸⁰ ο.π., σ. 50.

⁸¹ ο.π., σ. 51.

ΑΓΙΑ ΦΙΛΟΘΕΗ

Στη χορεία των Μεγάλων Διδασκάλων και αναμορφωτών του Γένους, εντάσσεται και η Αγία Φιλοθέη, η Αθηναία. Βρισκόμαστε στον δέκατο έκτο αιώνα, ίσως απ' τους βαρύτερους για την Ελλάδα και την Αθήνα ειδικότερα.

Η γραφίδα των περιηγητών περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα την κατάσταση: « ... είναι χερσωμένη, μοιάζει με σκλάβα ... που την αποκαλούσαν άλλοτε άνθος του κόσμου. Και τα περίλαμπρα μνημεία της και τα κτίριά της σωριασμένα ...». ⁸² Αυτά συνέβαιναν το 1530. Ο ίδιος περιηγητής καταγράφει τους βαρύτερους φόρους που εισέπρατταν από τους Έλληνες οι Τούρκοι κατακτητές. ⁸³ Ανάλογες παρατηρήσεις κάνει και ο γραμματικός του Γάλλου περιηγητή d' Aramon. ⁸⁴ Οι κάτοικοί της δεν ξεπερνούσαν τις 6.000. Ενδεχομένως οι Αθηναίοι τούρκεψαν από βίαιο εξισλαμισμό και η Αθήνα δεν μπόρεσε να αποφύγει το παιδομάζωμα, όπως εξάλλου, προκύπτει από το χρονικό του Λάμπρου. ⁸⁵ Το κακό, επιτείνεται από τις θεομηνίες και την πανώλη που ξεκληρίζουν ολόκληρες οικογένειες. Αδιάψευστα τεκμήρια αποτελούν τα χαράγματα στις κολώνες των αρχαίων μνημείων που αναφέρονται στα ονόματα των απαγχονισθέντων από τους Τούρκους καθώς επίσης ονόματα άλλων που πέθαναν από λοιμούς. Παράλληλη μάστιγα, η πειρατεία. Το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων ανησυχητικό. Τα ανήσυχα πνεύματα έφυγαν για τη Δύση. Η γλώσσα των Αθηναίων ανεμείχθη με των Αρβανιτών, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Θεοδόση Ζυγομαλά. ⁸⁶ Δεν υπάρχουν πληροφορίες για ύπαρξη σχολείων.

Πιθανώς τα αρχοντόπουλα να μορφώνονταν με οικοδιδασκάλους ή από τον παπά, με λίγα γράμματα από το Ψαλτήρι.

Μέσα σ' αυτές τις τραγικές συνθήκες της πρώτης Τουρκοκρατίας γεννιέται στο αρχοντικό του Άγγελου Μπενιζέλου και μετά από πολλές προσευχές η Παρασκευούλα ή Ρεβούλα. Ο πατέρας της ένας απ' τους

⁸² Ζωή Γκενάκου, Η επανάσταση μιας γυναίκας. Φιλοθέη Μπενιζέλου, έκδοση Συλλόγου των Αθηναίων, Αθήνα 1985, σ. 11.

⁸³ ο.π.

⁸⁴ ο.π.

⁸⁵ ο.π., σ. 12, όπου υποσημείωση 1 και σ. 13.

δημογέροντες των Αθηνών κι η μητέρα της Συρίνα από την οικογένεια των Παλαιολόγων.⁸⁷

Η μικρή Ρεβούλα απέκτησε επιμελημένη μόρφωση κοντά σε ιδιωτικό δάσκαλο, σπάνια περίπτωση για την εποχή, αλλά κυρίως για τα κορίτσια. Κατά το παράδειγμα της μητέρας της αγαπούσε από μικρή τις ελεημοσύνες. Οι γονείς της την υπάνδρευσαν σε ηλικία 14 ετών, από το φόβο του κατακτητή, παρά τις δυσκολίες και αντιδράσεις της και σύμφωνα με το συναξάρι της «έστερξε και ακουσίως συνεζεύχθη νομίμω ανδρί, όστις με το να έτυχε γνώμης σκληράς και σχεδόν απανθρώπου, την έθλιβε καθημερινώς με διαφόρους κακώσεις και τιμωρίας.⁸⁸ Σε ηλικία 17 ετών μένει χήρα, ξαναγαυρίζει στο πατρικό και δεν προχωρεί σε δεύτερο γάμο παρά την παρακίνηση των γονέων της.

Η Ρεβούλα τώρα προσανατολίζεται προς τον Θεό εξ ολοκλήρου και προς την πτωχή, ανήμπορη, σκλάβα, τλαιπωρημένη και παραστρατημένη γυναίκα, προς τα ορφανά, τους αιχμαλώτους, στα σκλαβοπάζαρα, που τους αισθάνεται ν' απλώνουν το χέρι και να ζητούν τη βοήθειά της.

Μετά το θάνατο των γονέων της κληρονομεί την απέραντη περιουσία τους. Το αρχοντικό των Μπενιζέλων που σώζεται ακόμη στην Πλάκα και πολλά κτήματα στα Πατήσια, Περισσό, Καλογρέζα, Φιλοθέη, Ψυχικό και αλλού.

Η αρχοντοπούλα Ρεβούλα με τη χάρη του Θεού παίρνει την γενναία απόφαση να δράση στην τουρκοκρατούμενη Αθήνα. Να ελαφρύνει τον ανθρώπινο πόνο, να μετριάσει τη σκλαβιά, να καταπολεμήσει την αμάθεια. Δεν ενδιαφέρεται για την προσωπική της ησυχία, αλλά για τον πόνο που υπάρχει γύρω της.

Με πρώτο ανθρώπινο πυρήνα τις γυναίκες που εργάζονταν στο πατρικό της σπίτι χτίζει κοντά στη σημερινή Μητρόπολη των Αθηνών, στον περίγυρο της Εκκλησίας του Αγίου Ανδρέα, τον Παρθενώνα της, γύρω στο 1571, στον οποίο αφιερώνει την περιουσία της.⁸⁹ Η σταυροπηγιανή αυτή μονή συνδέεται αρρήκτως με την ιστορία του τόπου επί Τουρκοκρατίας, «ουχί άπαξ

⁸⁶ ο.π., σ. 14.

⁸⁷ ο.π., σ. 15.

⁸⁸ Βλ. ο.π., σ. 16, υποσημείωση 2.

⁸⁹ Ζωή Γκενάκου, ο.π., σ. 17.

καταδιωκομένους επροστάτευσε και περιέσωσε και φυγάδευσε, ουχί άπαξ κατεστράφη υπό των Τούρκων και πριν και αφού η ιδρύσασα ταύτην έπεσε θύμα του ιερού καθήκοντός της».⁹⁰ Μεγαλύτερη καταστροφή θα υποστεί η Μονή κατά τη Μοροζίνηια λαίλαπα του 1687.⁹¹

Παρά τις άπειρες δυσκολίες η «Κυρά τ' Αγγέλου, η Κυρά των Αθηνών, η Μαΐστρα», όπως την αποκαλούσαν, δεν κάμπτεται. Το Μοναστήρι χάρη σ' αυτήν, πλαισιωμένο από μοναχές και τις μοναστηρίσιες, τις εξωτερικές, όπως τις έλεγαν, γίνεται κυψέλη εργασίας. Με εργαστήρια και αργαλειούς, με κεντήστρες, ράφτρες και γυναίκες που εργάζονταν για την επιβίωσή τους. Κι ενώ οι μοναχές είχαν κανονικά κελλιά, η Αγία είχε για τον εαυτό της ένα ασκηταριό, που κατέβαινε με πολλά σκαλοπάτια.⁹²

Αλλά, η Φιλοθέη δεν φροντίζει μόνο για την ικανοποίηση των υλικών αναγκών των εργαζομένων. Επιθυμεί να κτυπήσει την αμάθεια. Και ιδρύει το πρώτο Σχολείο Θηλέων στη νεώτερη Ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης, στην ερειπωμένη Αθήνα. Αυτό θα είναι στο εξής η ελπίδα του Γένους, ύστερα από την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, που θα προστατεύσει τα κορίτσια από την αυθαιρεσία των Τούρκων και θα προφυλάξει το Γένος από τους εξισλαμισμούς.⁹³

Θα δυναμώσει την πίστη στη θρησκεία και στον ελληνισμό. Θα φυλάξει ένα πλήθος πτωχές ή ευκατάστατες κόρες στη μονή, στα μετόχια της σε συγγενικά σπίτια ή σε γύρω νησιά.⁹⁴

Πρωτοποριακή η κίνηση της Φιλοθέης στο χώρο της παιδείας, της φιλανθρωπίας, της κοινωνικής προσφοράς. Μία νέα Βασιλειάδα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το παιδευτικό και φιλανθρωπικό της συγκρότημα. Με Σχολεία, Γηροκομείο, εργαστήρια και χειροτεχνεία, Νοσοκομείο, ξενώνα, για να φιλοξενοούνται οι περαστικοί, ορφανοτροφείο.

⁹⁰ Δημήτρης Φερούσης, Φιλοθέη Μπενιζέλου η Αθηνιώτισσα, Αθήναι 2006, 3^η έκδοση, σ. 243.

⁹¹ ο.π.,

⁹² Ζωή Γκενάκου, ο.π., σελ. 18, όπου σχετική υποσημείωση 1.

⁹³ Καλλιρρόης Παρέν, Ιστορία της Γυναίκας 1530 – 1896, σ. 8.

⁹⁴ Δ. Φερούσης, ο.π., σ. 198.

Έργο θαυμαστό για μια εποχή δύσκολη στην Ελλάδα, όπως μαρτυρούν ακόμη και ξένοι και ετερόδοξοι, ακόμη και ο «καθολικός επίσκοπος Ζακύνθου Paulo Del Grasso, σε επιστολή που απηύθυνε στο Δόγη της Βενετίας.⁹⁵ Φαινόμενο στην παγκόσμια ιστορία της παιδείας και κοινωνικής προνοίας. Κι όλα αυτά, αγνοώντας τις επικρίσεις και τους ψιθυρισμούς. Συγκινητικές οι μαρτυρίες της εποχής. Κι όταν χάρη στη φιλανθρωπία της Φιλοθέης άδειαζαν οι αποθήκες και τα κελλάρια της Μονής, η Φιλοθέη με πίστη αντιμετώπιζε τους γογγυσμούς των μοναχών. Κι η βοήθεια έρχεται αναπάντεχα από διάφορα μέρη ακόμη κι απ' τους Έλληνες της Βραΐλας της Ρουμανίας, που επισκέφθηκαν τη Μονή. Η Φιλοθέη αναζωσμένη το ράσο της τρέχει ασταμάτητα, από τον κατή στο βοεβόδα, κι απ' τον φλαμπουριάρη στο σούμπαση. Αγοράζει απ' τα σκλαβοπάζαρα παρθένες, βοηθάει αιχμάλωτες να δραπετεύσουν, δίνει μπαξίσια και παίρνει χριστιανές από τα χαρέμια. Κι όλες τις φυγαδεύει με ανθρώπους δικούς της στα νησιά, στην Άνδρο και στη Τζια, στα μετόχια που έκτισε γι' αυτό το σκοπό. Κι από εκεί ήσυχα τις στέλλει στις πατρίδες τους.⁹⁶

Τα βενετικά Αρχεία μας παρέχουν πολύτιμες ιστορικές ειδήσεις για τη φιλανθρωπική δράση της Αγίας.⁹⁷ Οι προσπάθειες της Αγίας σε όλους τους τομείς πρωτοποριακές. Ήδη από τον 16^ο αιώνα η Φιλοθέη είχε λύσει το θέμα των φυλετικών διακρίσεων. Βοηθούσε αδιακρίτως Έλληνες και Τούρκους, πιστούς και απίστους. Ακόμη και Τουρκάλες κατέφευγαν στο Μοναστήρι της και κάποιες από αυτές έγιναν χριστιανές και μοναχές, γεγονός που εξήπτε περισσότερο την μανία των Τούρκων εναντίον της. Συλλαμβάνεται, φυλακίζεται, υφίσταται μαρτύρια. Η ίδια γράφει: «... καθ' εκάστην ώραν με έδιδαν μαρτύριον να γίνω τούρκισσα, εγώ τε και οι αδελφές ή να με καύσουν».⁹⁸ Για τον σκοπόν αυτόν υποχρεώνεται να δώσει στους Τούρκους «ογδοήκοντα χιλιάδες άσπρα», γεγονός που οδήγησε το μοναστήρι σε χρέος βαρύτατο. Πεισμένη από την ανάγκη αυτή, η Φιλοθέη επιτυγχάνει τους σκοπούς της αναπτύσσοντας όχι απλώς δημόσιες αλλά διεθνείς σχέσεις. Κι απευθύνεται με επιστολή της στο Δόγη της Βενετίας και στη Γερουσία της Βενετίας, ζητώντας βοήθεια για να

⁹⁵ Ζωή Γκενάκου, ο.π., σ. 19.

⁹⁶ ο.π., σ. 29.

⁹⁷ Σοφία Χατζηδάκη, Αγία Φιλοθέη η οσιομάρτυς, Αθήναι 1973, σ. 15, ανάτυπον.

⁹⁸ Βλ. Κ. Μέρτζιος, Η οσία Φιλοθέη, περ. «Ελληνικά», τ. ΙΓ', Θεσσαλονίκη 1954, σ. 122 κ.ε.

εξοφλήσει το χρέος των εξήντα χιλιάδων άσπρων, που χρεωστούσε η μονή. Η επιστολή της αυτή σώζεται στα Αρχεία της Βενετίας.⁹⁹ Μετά από εξονυχιστική εξέταση του θέματος, η Γερουσία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας αποφασίζει στις 7.8.1583 με 147 ψήφους υπέρ και 2 κατά να δοθεί επιχορήγηση, 200 χρυσών τζεκινίων κι έτσι η Μονή ανακουφίστηκε από την αγωνία του Τούρκου.¹⁰⁰ Κι ο Μέγας Λογοθέτης Ιέραξ, ο οποίος εστάλη από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα, θαύμασε την εργασία της Φιλοθέης, της σπουδαίας και δυναμικής γυναίκας που κρυβόταν κάτω από το ράσο. Βεβαίως, για το γιγάντιο έργο της γνώρισε και τον φθόνο, ακόμη κι από τους συμπατριώτες της, όπως προκύπτει από την ακολουθία της:¹⁰¹ «Οι αττικοί ... τας μεν αρετάς μισούσιν τας δε κακίας φιλούσι ... δια τούτο ουν και αυτή σιωπή πολλές ύβρεις ακούουσα, ως ήχους θαλάττης, κλύδωνι μαινομένης ...». Αυτός, δυστυχώς, είναι πάντοτε ο φόρος των μεγάλων ιδανικών. Αλλά, κι οι Τούρκοι ποτέ δεν χώνεψαν τούτη την καλόγρια, που είχε μετατρέψει το μοναστήρι σε εστία εθνικής ακτινοβολίας. Η αυταπάρνηση και οι θυσίες της ήταν μία πρόκληση γι' αυτούς. Ζητούσαν διαρκώς ευκαιρία να την εξοντώσουν.¹⁰² Έτσι, στις 2 Οκτωβρίου του 1588, παραμονή της γιορτής του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, κατά την ολονυκτία μπήκαν πέντε Τούρκοι σαν σίφουνας στην Εκκλησία, «ήρπασαν την Φιλοθέη και από τας περισσάς μάστιγας και τα τραύματα την άφησαν σχεδόν ημιθανή».¹⁰³

Έζησε η Αγία μέχρι τις 19 Φεβρουαρίου 1589, μέρες μαρτυρικές και ποτέ δεν συνήλθε από τις φρικτές κακώσεις. Πέρασε στη χορεία των νεομαρτύρων που πότισαν με το αίμα τους το δένδρο της δικής μας ελευθερίας.¹⁰⁴ Μετά το θάνατό της ευωδίασε ο τόπος όπου την είχαν αποθέσει και μετά ένα χρόνο βρέθηκε το σώμα της ακέραιο. Το μοναστήρι συνέχισε τη δράση του μέχρι τις ημέρες της Επανάστασεως με δάσκαλο κάποιον καλόγηρο Παΐσιο.¹⁰⁵ Μετά από δέκα χρόνια το Πατριαρχείο ανακήρυξε την Φιλοθέη Αγία και όρισε ημέρα της

⁹⁹ Ζωή Γκενάκου, ο.π., σ. 25.

¹⁰⁰ ο.π.

¹⁰¹ ο.π., σ. 26 – Βλ. και ο.π., σ. 61, Ακολουθία της Αγίας.

¹⁰² Ζωή Γκενάκου, ο.π. σ. 27.

¹⁰³ Ακολουθία, ο.π., σ. 61.

¹⁰⁴ Ζωή Γκενάκου, ο.π.

¹⁰⁵ ο.π., σελ. 28.

μνήμης της την 19^η Φεβρουαρίου, «ίνα μη ο πανδαμάτωρ χρόνος λήθην των ανδραγαθημάτων αυτής προξενήση»¹⁰⁶, αναφέρεται στο συνοδικό έγγραφο. Η Αγία Φιλοθέη λάμπρυνε με την προσωπικότητα, το έργο, την πνευματική της ακτινοβολία ολόκληρο τον 16^ο αιώνα στην Αθήνα και αναστήλωσε τους γυρμένους από τη σκλαβιά Έλληνες.

Άραγε, πόσες τέτοιες προσωπικότητες έχει να επιδείξει η παγκόσμια Ιστορία σαν της «Κυράς, τ' Αγγέλου, της Μαϊστρας», της Φιλοθέης Μπενιζέλου;

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ (1757 – 1798):

Πρωταθλητής και πρωτομάρτυρας του Αγώνα για τη λευτεριά, διδάχος και τραγουδιστής και λυράρης της¹⁰⁷. Γεννημένος στο Βελεστίνο, γι' αυτό και Βελεστινλής, ο ίδιος ποτέ δεν υπέγραψε ως Φεραίος, έμαθε τα πρώτα γράμματα στη Ζαγορά και στα Αμπελάκια και για να ξεφύγει τον Τούρκο και την απειλή του μετέβη στην Κωνσταντινούπολη. Στη δεκαετία του 1780 τον βρίσκουμε στο Βουκουρέστι της Βλαχίας που διοικείται από Έλληνες και Φαναριώτες. Ασχολείται με το εμπόριο και με τα γράμματα. Γνωρίζεται με Φαναριώτες και Έλληνες του Ελληνικού διαφωτισμού. Μαθαίνει ξένες γλώσσες, αφομοιώνει νέες ιδέες, διευρύνει εντυπωσιακά τους πνευματικούς του ορίζοντες, όπως προκύπτει από το έργο του, που το εξέδωσε, αφού πήγε ο ίδιος δύο φορές στη Βιέννη, το 1790 και το 1796 – 1797. Φλογερός επαναστάτης εξέφρασε προδρομικά το αίτημα για απελευθέρωση. Ο ιστορικός χρόνος κύλησε γι' αυτόν γρηγορότερα απ' ό,τι των άλλων διακεκριμένων φωτισμένων Ελλήνων. Τα τελευταία εννέα χρόνια της ζωής του με αύξουσα δυναμική επιδίωκε να επιταχύνει τον επαναστατικό χρόνο.¹⁰⁸ Πριν συλληφθεί στην Τεργέστη με μία ομάδα συνεργατών του ήταν έτοιμος να μεταβεί στην Ελλάδα, στο Μωριά, στη Μάνη, να κηρύξει απανταχού την ελευθερίαν. Μετά την απελευθέρωσιν του Μορέως θα εισέβαλεν στην Ήπειρον, να ελευθερώσει και αυτήν και να συνενώσει με τους Μανιάτες και τους άλλους Έλληνες στασιαστές, έπειτα να προχωρήσει προς Ανατολάς, να απελευθερώσει τις τουρκικές

¹⁰⁶ Δ. Φερούσης, ο.π., σ. 238.

¹⁰⁷ Βλ. Γιάννης Γιαννόπουλος, Ρήγας Βελεστινλής, «Χρήστου Λεοντή» Καντάτα Ελευθερίας, Α' έκδοση Βουλής Ελλήνων, Αθήνα 1999, σ. 11 κ.ε.

επαρχίες Μακεδονίαν, Αλβανίαν, την κυρίως Ελλάδα κατόπιν τις υπόλοιπες, δια γενικής αποστασίας, όπως προκύπτει από ανέκδοτα έγγραφα που βρίσκονται στα Αρχεία της Βιέννης εκ των πρακτικών της ανακρίσεως κατά την σύλληψή του.¹⁰⁹ Είναι συγκλονιστική η εκτενής ομολογία του σαραντάχρονου τότε Ρήγα κατά την ανάκρισή του, που συνοψίζεται στην ομολογία ότι έψαλε πολλάκις και έπαιξε δια του αυλού το ενταύθα υπό στοιχείον Α συνημμένον ελληνικόν άσμα το επιγραφόμενον Θούριος Ύμνος, όπερ άρχεται δια των λέξεων «Ως πότε παλληκάρια να ζούμε στα στενά ...», με το οποίο όλος ο ελληνικός λαός παρακινείται εις αποστασίαν από των Τούρκων. Ομολογεί ότι το ανακοίνωσε εν αντιγράφω και σε άλλα πρόσωπα και το υπαγόρευσε. Ομολογεί ότι συνέταξε ελληνικούς χάρτες, ότι εχάραξεν αντίτυπά τους δια του χαλκογράφου Φραγκίσκου Μύλλερ, ότι μετέφρασεν τον τέταρτον τόμον του Αναχάρσιδος εκ του γαλλικού εις το ελληνικόν, ότι εξέδωκεν το έργον «Ηθικός Τρίπους». Ομολογεί πού διοχέτευσεν τις εκδόσεις, τις μεταφράσεις, τους χάρτες, την εικόνα του Αλεξάνδρου του Μεγάλου, τα επαναστατικά του φυλλάδια κ.α.¹¹⁰ και διατρανώνει την πατριδολατρεία του με την ομολογία ότι «πάντοτε επεθύμει την απελευθέρωσιν της Ελλάδος από του τουρκικού ζυγού και δη ότι μετά την σωτηρίαν της ψυχής του τούτο έχει ως πρώτον πόθον να ίδη εκδιωκομένους τους Τούρκους από της Ελλάδος ...».¹¹¹

Η παιδεία, την οποία έλαβε ο Ρήγας, του επέτρεψε να χειρίζεται πολύ καλά την απλή λόγια ελληνική γλώσσα, χάρη και στους δασκάλους του Δημήτριο Καταρτζή και Ιώσηπο Μοισιόδακα και στην πρόθεσή του να γίνεται κατανοητός από όλους.¹¹²

Η σύλληψη του Ρήγα και των επτά συντρόφων του από τις αυστριακές αρχές στο τέλος του 1797 και στις αρχές του 1798, η παράδοση στις τουρκικές αρχές και η θανάτωσή τους στο Βελιγράδι στις 24 Ιουνίου 1798 έστρεψε τη

¹⁰⁸ ο.π., σ. 11.

¹⁰⁹ Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη Αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα υπό Αιμιλίου Λεγράντ μετά μεταφράσεως Ελληνικής υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Αθήνησιν 1891, Β' έκδοση, σ. 71.

¹¹⁰ ο.π., σ. 59, 60, 61, 63, 65.

¹¹¹ ο.π., σ. 65.

¹¹² Βλ. Γιάννης Γιαννόπουλος, ο.π., σ. 12.

σκέψη των Ελλήνων στην αφυπνιστική και επαναστατική σημασία του έργου και στο δραματικό γεγονός της θυσίας του.¹¹³

Ο Ρήγας ως και οκτώ ήρωες σύντροφοί του τιμήθηκαν από τους Έλληνες ως μάρτυρες που θυσιάστηκαν για την πατρίδα. Ποιητικοί θρύλοι περιέζωσαν το μαρτύριό τους. Πρώτος ο Κοραΐς, θρήνησε το χαμό τους, όπως προκύπτει από τον πρόλογό του στην Αδελφική Διδασκαλία στα 1798.¹¹⁴

Είναι ενδιαφέρουσα μία διήγηση του Φωριέλ, πρώτου συλλέκτη των δημοτικών μας τραγουδιών. Γράφει λοιπόν. «Ένας φίλος μου ταξίδευε τότε στη Μακεδονία, συντροφιά μ' έναν καλόγερο. Τη νύχτα κόνεψαν σ' ένα φούρνο, που ήταν μαζί και πανδοχείο. Ένα παιδί, ένα νεαρό ηπειρωτόπουλο, τράβηξε αμέσως την προσοχή. Είχε ωραία μαλλιά και περήφανο ανάστημα ... Κοίταξε τους δύο ταξιδιώτες, τους μελέτησε νοερά, κι ύστερα, μ' εμπιστοσύνη στράφηκε στον ένα: ξέρεις να διαβάζεις; ρώτησε. Εκείνος συγκατένευσε. Και τότε το ηπειρωτόπουλο τον παρέσυρεν έξω, στον γειτονικό κήπο. Κάθισαν σ' ένα σωρό από πέτρες. Το παιδί έχωσε το χέρι στον κόρφο του και τράβηξε κάτι, δεμένο με σπάγκο, που τον είχε περασμένο στο λαιμό του. Ήταν ο θούριος του Ρήγα.

Δίνει στον ξένο τα τυλιγμένα χαρτιά και τον παρακαλεί να διαβάσει. Όταν σε κάποια στιγμή, εκεί που διάβαζε ο ταξιδιώτης έτυχε να ρίξει το βλέμμα στο παιδί, είδε ένα ηπειρωτόπουλο αλλιώτικο. Τα μάγουλά του έκαιγαν φλογισμένα. Τα χείλη του έτρεμαν. Κι από τα μάτια του έρρεαν δάκρυα.

Είναι η πρώτη φορά που τ' ακούς;

- Όχι, όχι, λέει το παιδί σφουγγίζοντας με τις παλάμες τα μάτια του. Τάχω ακούσει τόσες φορές ... Εγώ δεν ξέρω γράμματα. Και παρακαλώ τους ταξιδιώτες που ξεπέφτουν εδώ, να μου τα διαβάζουν.

Με όμοιο τρόπο τα θούρια του Ρήγα είχαν συνεπάρει τη ραγιαδοσύνη».¹¹⁵

¹¹³ Βλ. Γιάννης Γιαννόπουλος, ο.π., σ. 12.

¹¹⁴ Βλ. Αθηνά Κ. Ζαχαρού Λουτράρη, Μνήμη των Χίων Εθνομαρτύρων Ευστρατίου Αργέντη και Αντωνίου Κορωνιού, Χίος, Μάρτιος 1998, σ. 30.

¹¹⁵ Βλ. σχετικά Μαρία Γ. Γιατράκου, Ανταύγειες από την εθνεγερσία (υπό έκδοση), χ.χ., χ.σ.

Και του Ρήγα η σπορά δεν πήγε χαμένη. Κατά τα τελευταία του λόγια: «εγώ αρκετόν σπόρον έσπειρα. Θα έλθει ώρα που το έθνος θα συνάξει τους καρπούς του» και ήλθε ο καιρός που το έθνος θέρισε τους καρπούς της.

ΚΟΣΜΑΣ ΑΙΤΩΛΟΣ

Χρειάστηκε όμως και μια άλλη μορφή να καταλάβει τον προεπαναστατικό χώρο. Η μορφή του Κοσμά του Αιτωλού. Του χωριατόπαιδου που γεννήθηκε τα 1714 στο Μεγάλο Δέντρο τον Αποκούρου Αιτωλίας.¹¹⁶ Γιος πτωχού υφαντή ο Κωνσταντίνος ή Κώνστας, όπως τον ονόμαζαν πριν γίνει μοναχός από μαθητής του Διάκου Ανανία του Δερβιζάνου και του Αναστασίου Γορδίου στη Μονή της Αγίας Παρασκευής, βρέθηκε σπουδαστής της «Αθωνιάδας Ακαδημίας», σε ηλικία 35 ετών, όπου είχε δύο σπουδαίους διδασκάλους, τον Μεσολογγίτη Παλαμά Παναγιώτη και τον «σοφώτατον» Ευγένιον Βούλγαριν. Στην ηλικία των 20 ετών άρχισε να διδάσκει τους μικρότερους του, ως «υποδιδάσκαλος».

Επιθυμία του να φωτιστεί στο Όρος μαζί με άλλους και στη συνέχεια να φωτίσουν άλλους.¹¹⁷

Ο Άγιός μας έμεινε στο Όρος περίπου 10 χρόνια (1750 – 1760). Ιερομόναχος ύστερα, οιστρηλατημένος από ένθεο ζήλο και πονώντας βαθιά για τη δουλειά του Γένους, ανέλαβε κολοσσιαία δράση με διπλόν σκοπόν. Ν' αποσοβήσει τον επαπειλούμενο εξισλαμισμό της Ελλάδος και να ιδρύσει παντού, όπου δεν υπήρχαν, εστίες φωτισμού για τα παιδιά των ραγιάδων και να διατηρήσει άσβηστο το φως της πνευματικής παραδόσεως του Έθνους.¹¹⁸

Πριν ξεκινήσει την ιεραποστολική του δραστηριότητα, τις περιοδείες του, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη και πήρε την ευχή του Πατριάρχη. Εκεί, στην Πόλη, βρισκόταν και ο αδελφός του Χρύσανθος, μορφωμένος και καλός.

Από αυτόν διδάχτηκε «μερικήν τινά τέχνην ρητορικήν». Ξεκίνησε από την Ανατολική Θράκη. Διέτρεξε τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Στερεά, «πετάχτηκε»

¹¹⁶ Βλ. Ιωάννης Β. Μενούνος, Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, Διδαχές και Βιογραφία, Έκδοση Πέμπτη, Αθήνα 1979, σ. 13.

¹¹⁷ ο.π., σ. 15.

¹¹⁸ Βλ. Ι. Μενούνος, ο.π., σ. 17.- Μαρία Γ. Γιατράκου, Ανταύγειες από την Εθνεγερσία (υπό έκδοσιν).

για λίγο και στην Πελοπόννησο, ταξίδεψε και στα νησιά του Αιγαίου, στις Κυκλάδες και στα νησιά του Ιονίου.

Προπαντός, όμως, πήγε και ξαναπήγε στην Ήπειρο νότια και βόρεια. Διότι, έβλεπε ότι εκεί αλλαξοπιστούσαν τότε πολλοί, ακόμη και παπάδες! Οι περιοδεείς του αναχαίτισαν τις αλλαξοπιστίες και το κύμα του εξισλαμισμού. Σταμάτησαν ακόμη και τις ληστείες, που ήταν συνηθισμένο φαινόμενο. Μερικοί μάλιστα ληστές, μετανιωμένοι, κάθονταν φρόνιμα στα πόδια του ακούγοντας τις Διδαχές του.¹¹⁹ Τα όπλα του στην ηρωική του εξόρμηση ήταν ένας μεγάλος ξύλινος σταυρός, που στηνόταν στην ύπαιθρο, αφού δεν υπήρχε εκκλησία ή άλλος χώρος που να χωρεί τα πλήθη, που έτρεχαν στο κήρυγμά του – ένας ξύλινος σταυρός που έμενε καρφωμένος κάθε φορά στο σημείο που στηνόταν για να θυμίζει τη διέλευσή του κι ένα θρονί όπου ανέβαινε για να ομιλήσει και προ πάντων, η φλογερή και χειμαρρώδης ευγλωττία του, που ηλέκτριζε, ενθουσίαζε, ανύψωνε και ενέπνεε τα ακροατήριά του.¹²⁰ Κι όχι μόνον οι Έλληνες αλλά και οι Τούρκοι τον «άκουαν μ' ευλάβεια και κατάνυξη. Κι είχε θαυμαστές πασάδες που τον προστάτευσαν, ένας μάλιστα απ' αυτούς του χάρισε και πολυτελέστατο θρονί για το κήρυγμά του, ο δε φοβερός Αλή πασάς των Ιωαννίνων, του οποίου ο Κοσμάς είχε προφητεύσει την εκπληκτική άνοδο, ώστε όταν κατόπιν διαβολών κάποιων σκοτεινών εμπόρων και τοκογλύφων, και της επίτηδες παρεξηγημένης διαταγής ενός Τούρκου διοικητικού τον εθανάτωσαν, διέταξε να κατασκευάσουν αργυρούν ομοίωμα της κεφαλής του και όταν του την παρουσίασαν, την «έψαυσε» τρεις φορές με τη γενειάδα του, δείγμα βαθυτάτου σεβασμού. Κι επειδή δεν άρεσε καθόλου στους Μουσουλμάνους η εκδήλωση αυτή, στράφηκε και τους είπε: «Φέρτε μου ένα Μουσουλμάνο σαν αυτόν τον Χριστιανό και θα του φιλήσω και τα πόδια».

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, υπογράμμισε με ασυνήθιστη έμφαση την ανάγκη της μόρφωσης: «Δασκάλους, μαθητές, φυλλάδες θέλω! Τηράτε πως κατάντησε, πως αγρίεψεν το Γένος μας στην αμαθία, και ασπάζεται Τουρκών την πίστη και αφανιέται! Ξύπνια παιδιά αδελφοί, θα παραδώσετε ογλήγορα στο Γένος! Σχολειά θα φτιάξετε: Αυτού τον λειτουργάνε το Θεό, σας κρένω! Στα φώτη, όχι

¹¹⁹ Ι. Μενούνος, ο.π. σ. 18.

¹²⁰ Βλ. Μαρία Γιατράκου, ο.π.,

στα σκότη».¹²¹

Από τα κηρύγματά του θορυβήθηκαν και οι Ενετοί, οι οποίοι έστειλαν κατάσκοπό τους να τον παρακολουθεί στα κηρύγματά του· στα Επτάνησα και στην Ήπειρο. Η ψυχρή αναφορά – μαρτυρία αυτού του ανθρώπου, έχει διασωθεί και αποτελεί μίαν ακόμη «έξωθεν» μαρτυρία για την αγιότητα του Κοσμά και τις χιλιάδες ανθρώπων, που παρακολουθούσαν με δέος και σεβασμό τα κηρύγματά του.¹²²

Το κηρυκτικό και παιδευτικό έργο του Κοσμά είναι αξιοθαύματο. Στις τριάντα επαρχίες που κήρυξε, κατόρθωσε να ιδρύσει διακόσια κοινά (δημοτικά) σχολεία και τριάντα ανώτερα, τα οποία ονομάζει «Ελληνικά». Τότε, εισήχθη και το σύστημα των οικοσίων μαθητών των Σχολείων και οργανώθηκε κοινοβιακά! Σ' αυτά τα Σχολεία χορηγούσαν δωρεάν στους μαθητές τροφή και διδασκαλία. Οι πλούσιοι όριζαν διάφορα κληροδοτήματα για τη συντήρηση των διδασκάλων και των μαθητών και για τον εμπλουτισμό των βιβλιοθηκών.¹²³

Όμως, ο Κοσμάς ορθοτομούσε τον «λόγον της αληθείας». Έτσι, καταδιώχθηκε από ανθρώπους των Εβραίων που τον μισούσαν, γιατί πέτυχε να μεταφερθεί το παζάρι από την Κυριακή στο Σάββατο, ημέρα ιερή γι' αυτούς, κατά μαρτυρίαν του ίδιου του Αγίου.¹²⁴

Οι Εβραίοι διαπραγματεύονται με τον Κουρτ Πασά, στον οποίο τάζουν είκοσι πέντε χιλιάδες γρόσια για τον θάνατο του Αγίου. Ο Κουρτ Πασάς, ομολογούσε συνεχώς, ότι ο Κοσμάς ήταν Άγιος, πραγματικός Άγιος. Μπροστά στη δίψα όμως για γρόσια, όλα υποχωρούν.¹²⁵ Ο Άγιος ήταν ήσυχος αφημένος στα χέρια του Θεού. Ήδη, από της 2 Μαρτίου του ίδιου χρόνου, το 1779, είχε περιγράψει, σε λίγες γραμμές, τη ζωή και έργο του, σε επιστολή του προς τον αδελφό του Χρύσανθο.

¹²¹ Μαρία Γ. Γιατράκου, Ο Διδάσκων και η Διδασκαλία, Αθήνα 1993, σ. 5, Ανάπτυπον από το 23^ο τεύχος των Πρακτικών των «ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ» του ΑΒ' και ΛΓ' Εκπαιδευτικού Συνεδρίου του Τομέως Επιστημόνων και Εκπαιδευτικών του Συλλόγου «Ο.Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ» εις Αθήνας και Θεσσαλονίκη, σ.

¹²² Ι. Μενούνος, ο.π., σ. 19.

¹²³ Μαρία Γ. Γιατράκου, ο.π.,

¹²⁴ Ι. Μενούνος, ο.π., σ. 26.

¹²⁵ ο.π., σ. 36, 37.

Από την κατακλείδα της επιστολής του προκύπτει ότι γνώριζε καλά τους εχθρούς, που επιβουλεύονταν τη ζωή του. «Δέκα χιλιάδες Χριστιανοί με αγαπώσι και ένας με μισεί. Χίλιοι Τούρκοι με αγαπώσι και ένας όχι τόσο. Χιλιάδες Εβραίοι θέλουν τον θάνατόν μου και ένας όχι».

Η απόφαση για την θανατική καταδίκη του Κοσμά δι' απαγχονισμού είναι ειλημμένη. Προχωρεί ο Άγιος προς τον θάνατο δοξολογικά, ειρηνικά, γενναία. Στο Καλικόντασι σημειώθηκε η τελευταία πράξη του μαρτυρίου του. Οι Τούρκοι τον πέταξαν στον ποταμό, αλλά θαυματουργικά ο παπά Μάρκος ο εφημέριος του Καλικόντασι, βρήκε στον ποταμό το αγίο του σκήνωμα. Με δέος και συντριβή, με την παρουσία του Δεσπότη και πλήθους λαού που έκλαιγε ασταμάτητα έγινε η κηδεία του. Την πνευματική σπορά του, ύστερα από τη δυνατή πριν από την εκτέλεση προσευχή του, θα συνέχιζαν άξιοι συνεργάτες του. Ο Νίκωνας κι όσοι είχαν μέσα τους ζωηρή την ιεραποστολική φλόγα.¹²⁶

ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ

Ανάστημα μεγάλο πνευματικό με ακτινοβόλο παρουσία στο χώρο της παιδείας της πατρίδας μας, ιδιαιτέρως της εκκλησιαστικής υπήρξεν ο Άγιος Νεκτάριος, επίσκοπος Πενταπόλεως, ο εν Αιγίνη. Γεννήθηκε στη Σηλυβρία της Ανατολικής Θράκης το 1846 και κοιμήθηκε, αφού νοσηλεύθηκε ως άπορος ασθενής σ' ένα δωμάτιο του Αρεταίειου Νοσοκομείου στις 8 Νοεμβρίου του 1920. Ξεκίνησε τη ζωή του ως εργαζόμενος σκληρά στην Κωνσταντινούπολη και παρακολουθώντας συγχρόνως με διάκριση το σχολείο. Στα περίπου 20 χρόνια του διορίζεται παιδονόμος στο εκεί σχολείο του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου και σε ηλικία 22 ετών υπηρέτησε ως διδάσκαλος στο Λιθί της Χίου και επί μίαν δεκαετίαν, φροντίζοντας να αναδείξει τους μαθητές του χρήσιμους πολίτες.¹²⁷ Στη Νέα Μονή Χίου κείρεται μοναχός, στη συνέχεια χειροτονείται ιεροδιάκονος για να βρεθεί αργότερα κοντά στον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Σωφρόνιο, να προσφέρει τα μέγιστα στην Εκκλησία της Αλεξανδρείας, αλλά να

¹²⁶ Βλ. Ι. Μενούνος, ο.π., σ. 46, 47, 48.

¹²⁷ Βλ. [http://lyk-aigin.att.sch.gr/AEGINA/st_nektarios, htm](http://lyk-aigin.att.sch.gr/AEGINA/st_nektarios.htm).

πέσει σύντομα θύμα συκοφαντίας και ραδιουργίας και να υποστεί διώξεις, τλαιπωρίες, οικονομική εξαχρείωση, προσβολές, περιφρόνηση, εγκατάλειψη.

Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1882 – 1885) και χειροτονήθηκε πρεσβύτερος το 1886 και Μητροπολίτης Πενταπόλεως στις 15.1.1889. Ο θεόσοφος ιεράρχης έχοντας ως πρότυπο το Χριστό, δίνει τον αληθινό προσανατολισμό του ανθρώπου, υποτάσσοντας το θέλημά του στο θείο θέλημα. «το αγαθόν εμελέτησα καθ' όλην μου την ζωήν και αυτού εραστής και εργάτης εγενόμην».¹²⁸ Ως υποστηρικτής της γνήσιας ορθοδόξου ελληνικής παιδείας τονίζει στους συγχρόνους του: «Θρησκεία χωρίς παιδεία οδηγεί στη δεισιδαιμονία, ενώ παιδεία χωρίς θρησκεία οδηγεί στην ασέβεια και στην αθεΐα».¹²⁹

Το συγγραφικό έργο του Αγίου ανυπολόγιστης αξίας. Οι θεολογικές του μελέτες με έργα δογματικά, ηθικά, κατηχητικά, διδακτικά, ποιητικά με υπογράμμιση στη συλλογή του «Θεοτοκάριον», το οποίο είναι αφιερωμένο στην Παναγία και αποτελείται από 5.000 στίχους.¹³⁰

Ο Άγιος, επιμελείται μελέτες, όπως «Περί αληθούς και ψευδούς μορφώσεως», «Περί ελληνικής Φιλοσοφίας ως προπαιδείας εις τον Χριστιανισμόν», «Η αγωγή των παιδων και αι μητέρες», κ.α.

Ετοιμάζεται και η έκδοση των «Απάντων» του Αγίου είναι δε άξιον αναφοράς το γεγονός ότι έχει εισαχθεί και διδάσκεται στα ελληνικά Πανεπιστήμια, ο Άγιος Νεκτάριος και ειδικά στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με θέμα: «Ο Άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος και Θεολόγος», με συγκινητική ανταπόκριση των φοιτητών.¹³¹ Ο Άγιος Νεκτάριος εργάζεται ως διδάσκαλος και Σχολάρχης στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή Αθηνών από το 1894 έως το 1908 και αποτελεί ιδιαίτερη ευλογία το γεγονός ότι με το υπ' αριθμ. 312 Προεδρικό Διάταγμα της 29^{ης} Οκτωβρίου 1997 ορίσθηκε ο Άγιος ως προστάτης όλων των

¹²⁸ Βλ. Άγιος Νεκτάριος ως δείκτης αληθούς προανατολισμού του ανθρώπου, Ιερά Μονή Ταξιαρχών Πηλίου, σ. 1.

¹²⁹ Ο.π.,

¹³⁰ Ο.π.,

¹³¹ Θεόδωρος Ζήσης, Ο Άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 7.

εκκλησιαστικών σχολείων και σχολών της χώρας.¹³² Τα βασικά χαρακτηριστικά του προσώπου του κατά το διάστημα της επί γης πνευματικής πορείας του υπήρξαν η δαψιλής παιδεία, η ακαταπόνητη δια βίου μελέτη με στόχο να είναι σωστός διδάσκαλος για να ωφελήσει άλλους, η έφεση προς τον Μοναχισμό και την άσκηση, η διπλή αγάπη του προς τον Θεόν και τον άνθρωπον, η ιδιαίτερη ευλάβειά του προς το πρόσωπον της Υπεραγίας Θεοτόκου, η υπομονή στις θλίψεις και στις ταλαιπωρίες, η παραδειγματική του ταπείνωση, η απλότης και ακακία του.¹³³

Επιθυμούσε να ιδρύσει «προκαταρκτικήν πρακτικήν ηθικοθρησκευτικήν σχολήν, «εν ή τα κοράσια τα φοιτώντα εν αυτή μορφούνται ηθικώς και θρησκευτικώς, και εκδιδάσκονται διάφορα βιοποριστικά χειροτεχνήματα και την οικιακήν οικονομίαν». Εάν ο Θεός ευλογήσει το έργον ημών, προτιθέμεθα αύτη η προκαταρκτική Σχολή, ν' αποβή Σχολή και ανωτέρας διδασκαλίας προς μόρφωσιν Ελληνίδων μητέρων μετά εθνικού και θρησκευτικού ζήλου, ίνα τον εαυτόν εθνικόν και θρησκευτικόν ζήλον μεταδίδωσιν εις τα εαυτών τέκνα».¹³⁴

Εξάλλου, οι περίπου πενήντα τίτλοι μελετών του Αγίου, μαρτυρούν ότι ευρισκόμαστε προ μιας πολυμερεστάτης διανοίας, προ ενός «αξιομίμητου συνεχιστού της πατερικής μας παραδόσεως».¹³⁵ Η διδακτική του διακονία διήρκεσε περίπου 41 ολόκληρα χρόνια με σπάνια ευρύτητα και ποικιλία. Στα παιδιά του δημοτικού Σχολείου στη Χίο, στους πιστούς της Ευβοίας και Φθιώτιδας και στα σχολεία των περιοχών αυτών ως ιεροκήρυξ, στους μαθητές της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, ως Σχολάρχης και Καθηγητής επί δεκατέσσερα χρόνια, συγχρόνως ως διδάσκαλος των ιερέων των Αθηνών σε εκκλησιαστικές συνάξεις αλλά και του λαού και τα δώδεκα τελευταία χρόνια της ζωής του (1908 – 1920), τα οποία διήλθε εν ταπεινώσει και ησυχία ως διδάσκαλος των απλοϊκών μοναχών της γυναικείας Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος Αιγίνης.¹³⁶

¹³² Ο.π., σ. 8.

¹³³ Ο.π., σ. 53.

¹³⁴ Ο.π., σ. 60.

¹³⁵ Ο.π., σ. 61.

¹³⁶ Ο.π., σ. 88.

Ο Άγιος Νεκτάριος υπήρξεν υποδειγματικός διδάσκαλος και παιδαγωγός με ευρύτητα αντιλήψεων. Ίσως, δεν είναι γνωστό ότι το 2008, με πρόταση Καθηγητών Φυσικής Αγωγής, ανακηρύχθηκε ο Άγιος, ως προστάτης των Γυμναστων. Οι θέσεις του, «Περί Γυμναστικής», σε ομιλία του που εκφωνήθηκε στις 21.8.1893 στα εγκαίνια του νεοσύστατου τότε Γυμναστικού Συλλόγου Κύμης, όπου διετέλεσε Ιεροκήρυκας, είναι αξιοπρόσεκτες.¹³⁷

Ο Άγιος δέχεται την «σύμμετρο σωματική γυμνασία, ως αναγκαία άσκησιν». Ο σκοπός της γυμναστικής για τον Άγιο είναι «η ενίσχυσις των σωματικών δυνάμεων προς πρόθυμον ικανοποίηση των απαιτήσεων του πνεύματος».¹³⁸

Ως Διευθυντής της Ριζαρείου Σχολής φρόντισε ιδιαίτερως για τη βελτίωση της διατροφής και την άθληση των ιεροσπουδαστών. Λέγεται μάλιστα ότι καθιέρωσε το ποδόσφαιρο, ύστερα από παράκληση των σπουδαστών.¹³⁹ Εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων που αναβίωσαν στην Ελλάδα το 1896, ο Άγιος αναγνώριζε την αναγκαιότητα της σωματικής αθλήσεως, αρκεί να γίνεται σύμμετρα και παράλληλα με την άσκηση της ψυχής.¹⁴⁰ Οι πρωτοποριακές θέσεις του Αγίου στον τομέα αυτό μπορούν να απαντήσουν σε πολλά επίκαιρα ζητήματα και βιοηθικά διλήμματα.

Ο βίος του, η μόρφωσή του, η πολυκύμαντη ζωή του με διώξεις και συκοφαντίες δεν μείωσαν την αποδοτικότητά του και το μεγαλείον του ως υποδειγματικού Διδασκάλου.

Σήμερα, παρόντες στο παιδευτικό μας προσκλητήριο μεγάλοι Διδάσκαλοι της Ιστορίας. Αφήσαμε τελευταία την σελίδα των ανωνύμων και αφανών διδασκάλων, που είναι χορεία αμέτρητη και δικαιούνται το παν γιατί αρκούνται στο τίποτα. Είναι ο απλός δάσκαλος, χωρίς φανταχτερές σπουδές και περγαμηνές που έμαθε σκυφτός να σμιλεύει ψυχές κατά την προτροπή του Κωστή Παλαμά, θυσιαστικά, ως τη στερνή πνοή του. Με ψυχή ατσαλωμένη

¹³⁷ Βλ. Σουλτάνα Γ. Λουκά, Περιοδικόν «Ορθόδοξος Λόγος», Σάββατο 29 Αυγούστου 2009, σ. 1, όπου υποσημείωση 1 και 2, σ. 5.

¹³⁸ Βλ. Θεόδωρος Ζήσης, ο.π., σ. 143.

¹³⁹ Βλ. Σουλτάνα Γ. Λουκά, ο.π., σελ. 2.

¹⁴⁰ ο.π.,

έχτιζε κι εξακολουθεί να “χτίζει της κοινωνίας το παλάτι, κρατώντας στην πλάτη βάρη σαν Άτλαντας”.¹⁴¹

Ποιος στ’ αλήθεια μπορεί να ξεχάσει το «Γυφτοδάσκαλο» του Αντώνη Τραυλαντώνη, στο «Γυφτοχώρι», στον Πύργο, εκεί κοντά στο Παγγαίο; Ο Γυφτοδάσκαλος, ο περιφρονημένος άρχιζε να διδάσκει από το πρωί μέχρι το ηλιοβασίλεμα. Καμία απαίτηση για διδακτικό ωράριο. Το σχολείο ήταν άριστα οργανωμένο και εξοπλισμένο με όργανα πρώτης ανάγκης, παρά την οικονομική δυσπραγία. Τα θρανία χοντροκομμένα αλλά άνετα.

Ο δάσκαλος γέρος αλλά καλοστεκούμενος. Αντισήκωνε την εξωτερική του λιτότητα και πτωχεία με τον διάκοσμο της ψυχής του. Με την ξύλινη ρίγα στο χέρι, με ένθεο ζήλο δίδασκε άριστα στα παιδιά πρακτική αριθμητική, σαν να είχε ειδικότητα στη λογιστική. Στη διδασκαλία της Ιστορίας, Γεωγραφίας, και Θρησκευτικών, υπήρξεν υποδειγματικός, ώστε οι επισκέπτες πολιτειακοί σύμβουλοι να πέφτουν από θαυμασμό σε θαυμασμό. Με συγκινητική προσπάθεια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, με διδασκαλία εκκλησιαστικών τροπαρίων και περισσή φροντίδα για την εκμάθηση του εθνικού ύμνου. Σαράντα χρόνια δάσκαλος, με πενιχρή αμοιβή από τους φτωχούς χωρικούς που έπλεκαν καλάθια.

Με απόλυτη ικανοποίηση και δοξολογική ευχαριστία προς τον Θεό για ό,τι απολάμβανε, με ταπείνωση και αυτοσυνειδησία, χωρίς να έχει πάρει ούτε απολυτήριο Σχολαρχείου. Με ασίγαστη όμως δίψα για επιμόρφωση, αφού εύρισκε την ευκαιρία να μεταβαίνει στις πλησιέστερες περιοχές και να παρακολουθεί τα μαθήματα σπουδαίων διδασκάλων. Κι όσο κι αν σεμνυνόταν για τον εαυτό του, ήταν φορέας ενός μεγάλου ονόματος, Γεώργιος Οικονομίδης, αλλά και καταξιωμένος οικογενειάρχης και πολύτεκνος που έπλεκε κι αυτός καλάθια για επιβίωση τις ελεύθερες ώρες του. Οι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι αποφάσισαν να στείλουν εγκύκλιο σ’ όλους τους δασκάλους της Μακεδονίας, υποδεικνύοντας να γίνουν όλοι σαν τον απλό, ταπεινόγνωμο, εργατικό, ενάρετο Γυφτοδάσκαλο.¹⁴²

¹⁴¹ Βλ. ποίημα Κωστή Παλαμά, Στο Δάσκαλο.

¹⁴² Βλ. σχετικά, Αντώνιος Τραυλαντώνης, Ο Γυφτοδάσκαλος, «Παιδαγωγική Επιθεώρηση».

Ένας άλλος, άγνωστος στους περισσότερους Διδάσκαλος, ο Άνθιμος Ολυμπιώτης, που το τρίπτυχο της ζωής του ήταν: ευσέβεια, φιλομουσία, φιλοπτωχία, σύμφωνα με πληροφορίες που αρνόμαστε από τον Ιερό Κώδικα της Μονής Ολυμπιώτισσας στην Ελασσόνα (αριθμ. 220 σ.σ. 255 – 433).¹⁴³

Μ' αυτά αγωνίστηκε να ποτίσει το πνεύμα και την ψυχή των ραγιάδων της περιοχής και των συμμοναστών του. Το 1745, στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας, πήρε το δρόμο της ξενιτιάς, το 1745 για να «γλιτώσει τις δαγκάνες της ανέχειας του χωριού του». Περιπλανήθηκε ανάμεσα σε βουνά και σε δάση. Ταλαιπωρήθηκε, υπέφερε μαρτυρικά. Είχε τη «χάρη των παιδεμένων, να καλύψει με το φιλοσοφικό του τρίβωνα τη γύμνια και την ανέχειά του».¹⁴⁴ Μέσα σε ανείπωτες δυσκολίες μορφώθηκε. Επιχείρησε ταξίδια σε πολλούς τόπους της κεντρικής και νότιας Ευρώπης. Έκανε την πρώτη μαθητεία του στην Κοζανίτικη «Στοά», με δάσκαλο το σοφό Ευγένιο Βούλγαρη κι άλλους σπουδαίους δασκάλους. Δεύτερος σταθμός της μαθητείας του η Αθωνιάδα, με δασκάλους περιώνυμους, τον Παναγιώτη Παλαμά και τον Ευγένιο Βούλγαρη και με συμμαθητή του τον εικοσάχρονο τότε Κώνστα, μετέπειτα Ιεραπόστολο Κοσμά τον Αιτωλό.¹⁴⁵

Στη συνέχεια, τον έστειλε ο Γέροντάς του Διονύσιος ως Διδάσκαλο και παπά στο Κετσκεμέτ της Ουγγαρίας.¹⁴⁶ Κι' ύστερα, μετέβη στη Βιέννη να διδάξει στην ελληνική παροικία, όπου γνωρίζεται με το Νικηφόρο Θεοτόκη. Δεκάξι χρόνια έμεινε στην Ευρώπη. Δούλεψε, αγωνίστηκε, σπούδασε, τιμήθηκε από τον ορθόδοξο λαό των Γραικών αλλά και από τους Βλάχους, Σερβοβουλγάρους και από τους Νέμτσους (Γερμανούς) και Ούγγρους. Και με τα χρήματα που συγκέντρωσε από το μόχθο του στην Ευρώπη, άρχισε το καινούργιο, τη διοργάνωση του σχολείου της ιδιαίτερης πατρίδας του.¹⁴⁷ Κι έφτιαξε Σχολαρχείο και στη συνέχεια άλλο, για τα «κοινά γράμματα», με τρανούς δασκάλους. Κι ελεούσε όλους, γυρνώντας στην πατρίδα του «... έδινε εις Ελασσωνίτες, Τούρκους, τουρκόπουλα, αράπισσες, γυναίκες των Τούρκων πτωχές,

¹⁴³ Βλ. σχετικά, Βαγγέλης Σκουβαράς, Άνθιμος Ολυμπιώτης, Αθήνα, 1981, σ. 203.

¹⁴⁴ Βλ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Προλογικά στο βιβλίο «Άνθιμος Ολυμπιώτης», ο.π., σ. 8.

¹⁴⁵ ο.π., σ. 41, 42, 46 – 63.

¹⁴⁶ ο.π., σ. 65, κ.ε.

¹⁴⁷ ο.π., σ. 102.

παραπάνω από διακόσιες ψυχές, ψωμί».¹⁴⁸ Δέχθηκε πλήγματα, μαστιγώσεις, μαρτύρια από τον Μωχαμέτ, υπέστη φυλακισμούς¹⁴⁹, εκβιασμούς. Ελευθερώθηκε προσωρινά ο Άνθιμος και φυγαδεύτηκε.

Όμως, οι ταλαιπωρίες και τα ανείπωτα μαρτύρια που δέχθηκε από τον εχθρό τον οδήγησαν στην πληρωμή του κοινού χρέους και εσημείωσεν ο διάκος της μονής στον Κώδικα της Ολυμπιώτισσας, λίγες αράδες σαν συναξάρι μιας ολόκληρης ζωής.

« 1794: Φεβρουαρίου 9. Απέθανεν εν Κυρίω ο πάτερ Άνθιμος και έκλαυσαν όλοι τον θάνατόν του ... επειδή δια τας μεγάλας του αρετάς και την ευγλωπτίαν του λόγου, υπερέλαμψεν επί γης εις πάντων τας καρδίας με τας συνεχείς του διδασκαλίας. Ανήρ τω όντι πολύς και εν σοφία και εν πάση αρετή κεκοσμημένος και δια πάσης μαθήσεως διελθών ...», και κατακλείει: «τέτοιον ηγούμενον άλλοτε ούτε είδον ούτε όψονται οι άνθρωποι».¹⁵⁰

Πάνω στον ξύλινο σταυρό του ηγουμένου, στον τάφο του, άγνωστος ποιητής έγραψε:

<< ΑΠΟΘΑΝΩΝ ΑΝΘΙΜΟΣ ΝΥΝ ΑΝΘΕΙ ΠΛΕΟΝ
ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΕΝ ΠΟΛΕΙ ΑΕΝΑΩΣ >>

Ανθεί. Μα τι ανθεί; Τι άλλο; Η ελπίδα ότι και σήμερα στην εποχή της τεχνοκρατίας και του ανιδανισμού υπάρχουν και θα υπάρξουν Διδάσκαλοι, άγνωστοι, αφενός που θα σταθούν ως ανύπνωτοι φρουροί στις επάλξεις των ευγενέστερων αγώνων της παιδείας, ως φροντιστές και σκαφτιάδες της ψυχικής και διανοητικής άρουρας των μαθητών τους.

Είχαν χαραχθεί οι σκόρπιες σκέψεις που ακούσατε, όταν έφυγε για τον ουρανό, στις 12 Δεκεμβρίου, ημέρα του Αγίου Σπυριδώνος, μια μεγάλη γυναικεία μορφή της νεότερης χριστιανικής Ελλάδας, η Δέσποινα Μανιάτη. Δασκάλα ήσαν. Την παιδαγωγική Ακαδημία είχε τελειώσει και χειριζόταν άριστα τις ευρωπαϊκές γλώσσες.

¹⁴⁸ Ο.π., σ. 108.

¹⁴⁹ Ο.π., σ. 158, 159.

¹⁵⁰ Ο.π., σ. 201.

Εργάστηκε όσον ολίγοι άνθρωποι στο χριστιανικό έργο και δίδαξε και καλλιέργησε ψυχές με τον λόγον αλλά πάνω απ' όλα με τη ζωή της. Επένδυσε πνευματικά , μακροπρόθεσμα. Δίδαξε στις ομάδες, στα Κατηχητικά, στο Χριστιανικό Οικοτροφείο, στη Φοιτητική Δράση, στις Κατασκηνώσεις. Συνέδεσε ψυχές με το αιώνιο πνευματικό χρυσωρυχείο του λόγου του Θεού. Υπήρξε μεγάλη εν τη αφανεία και ταπεινοφροσύνη της και αφανής και ταπεινή εν τη μεγαλοσύνη της. Αυτά τα ολίγα αποτελούν μια παρένθεση ευγνωμοσύνης. Ελπίζω να δοθεί ευκαιρία να παρουσιασθεί η λαμπρή βιοτροχιά της και να εκδιπλωθεί και η πνευματική μεγαλογραφία της. Αρκούμαι με δέος να αφιερώσω την παρούσα εισήγηση στην ιερή της μνήμη.

Ευχής έργο όλοι οι εκπαιδευτικοί να έχουν διαρκώς στραμμένα τα βλέμματα στον Κύριο, τον ανυπέρβλητο Διδάσκαλο της αληθείας. Στην αστείρευτη πηγή της σοφίας και της γνώσης, στον Μοναδικό Διδάσκαλο που έχει απόλυτη εξουσία να αποφαινεται αυθεντικώς για όλα τα ζητήματα που απασχολούν τον άνθρωπο.¹⁵¹

Ακολουθώντας τα ίχνη Εκείνου, που είναι ο μοναδικός Διδάσκαλος και Καθηγητής. Έχοντας στην ιερή κλίμακα της ψυχής ως αναβαθμική κορωνίδα της κοσμοθεωρίας τους την ορθόδοξη χριστιανική πίστη ως βιοτικό και μεταφυσικό τους αγάπημα.

Με πρότυπο τον Αιώνιον Διδάσκαλον, τον Ιησούν, με φωτισμένη ζωή και πολιτεία, με θέση στην πρώτη γραμμή ευθύνης, ας σταθούν όλοι οι διδάσκαλοι, ώστε σεμνυόμενοι οι μαθητές να μπορούν να επαναλαμβάνουν το του Μακρυγιάννη: «Τέτοιοι δάσκαλοι, τέτοια αρετή έχουν, τέτοια φώτα μας δίνουν».¹⁵²

¹⁵¹ Μαρία Γιατράκου, Ο διδάσκων και η διδασκαλία, ο.π., σ. 23.

¹⁵² ο.π. , σ. 24.